

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

MARKÉTA KRATOCHVÍLOVÁ

RECEPCE ILIJI TROJANOWA V BULHARSKU

ILIJA TROJANOW'S RECEPTION IN BULGARIA

Diplomová práce

VEDOUCÍ PRÁCE: Dobromir Grigorov, Ph.D.

PRAHA 2011

PODĚKOVÁNÍ

Tímto děkuji vedoucímu své diplomové práce, panu Dobromiru Grigorovi, Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky při psaní této diplomové práce a za jeho práci po celou dobu mého studia. Také děkuji své rodině a přátelům za jejich podporu během mého studia.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 4. 2011

.....

Podpis

ANOTACE

Tato diplomová práce se zabývá recepcí Iliji Trojanowa v Bulharsku. Ilija Trojanow je spisovatel narozený v Bulharsku, který píše své knihy německy. Na základě publicistických recenzí zkoumá tato práce jeho recepci v Bulharsku a pro kontrastivní hledisko také v Německu. Práce nejprve představuje Trojanowo dílo a podrobně se zaměřuje na tři jeho knihy: romány *Die Welt ist groß und Rettung lauer überall*, *Der Weltensammler* a literární reportáž *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Bulharské a německé recenze těchto knih jsou následně v práci analyzovány. Na základě této analýzy je stanovena recepce Iliji Trojanowa v Bulharsku.

Klíčová slova: Ilija Trojanow, Bulharsko, recepce v Bulharsku, Německo, *Die Welt ist groß und Rettung lauer überall*, *Der Weltensammler*, *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*, literatura, publicistika

ABSTRACT

This thesis is aimed at Ilija Trojanow's reception in Bulgaria. Ilija Trojanow is Bulgarian born author who writes his works in German. The thesis researches his reception through book reviews published in newspapers in Bulgaria and for a constructive point of view in Germany. At first there is the work of Trojanow presented in the thesis, particular focus is put on the following three books: the novels *Die Welt ist groß und Rettung lauer überall*, *Der Weltensammler* and the literary travelogue *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Consequently, the Bulgarian and the German reviews are analysed. The reception of Ilija Trojanow in Bulgaria is based upon the analysis.

Key words: Ilija Trojanow, Bulgaria, reception in Bulgaria, Germany, *Die Welt ist groß und Rettung lauer überall*, *Der Weltensammler*, *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*, literature, publicism

OBSAH

RECEPCE ILIJI TROJANOWA V BULHARSKU	1
ILIJA TROJANOW'S RECEPTION IN BULGARIA	1
1 Úvod	7
2 Ilija Trojanow – život a dílo	8
2.1 Životopisné údaje a dílo	9
2.2 Ocenění	13
2.3 Analyzovaná díla	16
2.3.1 Die Welt ist groß und Rettung lauert überall	16
2.3.2 Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land	19
2.3.2.1 Otázka bulharského překladu	21
2.3.3 Der Weltensammler	23
3 Recepce Iliji Trojanowa	28
3.1 Recepce Iliji Trojanowa v Německu	28
3.1.1 Německo: Ilija Trojanow - spisovatel	30
3.1.2 Recenze děl Iliji Trojanowa v německé kulturní oblasti	32
3.1.2.1 Die Welt ist groß und Rettung lauert überall	32
3.1.2.2 Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land	35
3.1.2.3 Der Weltensammler	37
3.2 Recepce Iliji Trojanowa v Bulharsku	41
3.2.1 Bulharsko: Ilija Trojanow - spisovatel	42
3.2.1.1 Ilija Trojanow – německý autor bulharského původu	43
3.2.1.2 Ilija Trojanow – bulharský autor píšící německy	44
3.2.2 Recenze děl Iliji Trojanowa v Bulharsku	46
3.2.2.1 Analýza bulharských periodik	46
3.2.2.2 Die Welt ist groß und Rettung lauert überall	47
3.2.2.3 Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land	54
3.2.2.4 Der Weltensammler	60
4 Vyhodnocení analýz	63
5 Závěr	65
6 Použitá literatura	66

6.1	Primární literatura.....	66
6.2	Sekundární literatura.....	66
7	Příloha.....	72

1 Úvod

Dnešní svět je velmi proměnlivý. Za posledních sto let došlo k obrovskému vývoji a změnám, které se dotkly snad všech oblastí lidského života. Náš život ovlivňují a usnadňují nejrůznější vynálezy, na druhý konec světa se lze dostat do 24 hodin, avšak zprávy o tamějších událostech si můžeme pohodlně přečíst po jednom kliku myši u ranní kávy. Na celém světě denně dochází k výměně informací, každý den cestují lidé za prací a za zábavou i do nejvzdálenějších končin naší planety a zároveň se tisíce lidí také snaží zajistit si lepší život pomocí migrace, ať už legální, nebo ilegální. Tímto způsobem se setkávají lidé nejrůznějších národností, kultur a náboženského vyznání. Vystává tak otázka, zda lze v současném globalizovaném světě ještě vůbec o národnostech a kulturách mluvit. Typickým příkladem dnešního člověka může být německý spisovatel bulharského původu nebo také bulharský autor píšící německy, ale i kosmopolita Ilija Trojanow.

S Ilijou Trojanowem jsem se poprvé blíže seznámila na filmovém festivalu Febiofest 2009 v Praze zhlédnutím filmu *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде* natočeného podle Trojanowa stejnojmenného románu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. To mě přimělo seznámit se s jeho dílem. Zaujala mě také jeho osobnost a jeho životní styl a možnost spojit ve své diplomové práci oba mé studijní obory, neboť mým druhým oborem je Překladatelství a tlumočnictví němčina. Rozhodla jsem se proto pro diplomové téma Recepce Iliji Trojanowa v Bulharsku s použitím kontrastního přístupu jeho recepce v německém kulturním prostředí. Téma recepce jsem se rozhodla probádat na obraze Iliji Trojanowa, jak je projektován v bulharských médiích a pro kontrast také v německých médiích.

2 Ilija Trojanow – život a dílo

V této kapitole se seznámíme se životem a dílem Iliji Trojanowa. V podkapitole 2.1 *Životopisné údaje a dílo* představíme život tohoto autora, neboť se domníváme, že má zásadní význam pro jeho tvorbu. Trojanůw neobvyklý životní styl podle našeho názoru také výrazně ovlivňuje jeho recepci jak už v Bulharsku, tak také v ostatních zemích. Bohužel jsme však do této doby nenašli odborné publikace zmiňující se o jeho biografii, a proto jsme informace pro následující oddíl čerpali z údajů na jeho oficiální webové stránce¹ a z biografických notací jeho vydaných děl. Následně v této kapitole uvedeme stručný přehled jeho nejdůležitějších knih.

V podkapitole 2.2 *Ocenění* uvedeme ocennění, která Trojanow za svou tvorbu dosud získal. V podkapitole 2.3 *Analyzovaná díla* představíme primární literaturu pro tuto práci – tři Trojanowy knihy, na jejichž základě budeme zkoumat autorovu recepci v Bulharsku, resp. v Německu. Jedná se o romány *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* a *Der Weltensammler* a literární reportáž *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Dále zdůvodníme jejich výběr.

¹ <http://www.ilija-trojanow.de/biografie.cfm> z 8. 1. 2011

2.1 Životopisné údaje a dílo

Ilija Trojanow se narodil 23. srpna 1965 v Sofii, hlavním městě Bulharska. V roce 1971, krátce před jeho nástupem do školy, s ním rodiče emigrovali přes Jugoslávii a Itálii, kde strávili nějakou dobu v utečeneckém táboře, do Německa. V Mnichově pak získali politický azyl. V následujícím roce se rodina přestěhovala do Keni, kde Trojanův otec pracoval jako inženýr. V Nairobi zůstal Trojanow až do roku 1984 s přestávkou v letech 1977 až 1981, kdy v Německu navštěvoval gymnázium. Po celou dobu svého pobytu v Keni studoval Trojanow na Deutsche Schule Nairobi, kde i odmaturoval.

Po odchodu z Keni navštívil Trojanow na delší dobu Paříž a následně začal roku 1985 studovat právo a etnologii v Mnichově. V roce 1989 studium přerušil. V témže roce založil v Mnichově vydavatelství Kyrill-und-Method-Verlag s úmyslem vydávat slovanskou a africkou literaturu. V roce 1992 přejmenoval vydavatelství na Marino-Verlag, což vysvětluje v rozhovoru pro bulharské noviny *Демокрация*² následovně:

Първото название бе по-скоро символично – за всички славянски народи, пишеш на кирилица. Разбрах, че не мога да покрия двете области – Изтока и книгите за и от Африка. Не забравяйте и друго – огромната конкуренция – немският литературен пазар е може би най-големият в света – 70 000 заглавия годишно. И тъй като не вървеше издателство „Кирил и Методий“ да издава книги за Африка, прекръстих го на „Марино“.³

V devadesátých letech procestoval Trojanow Afriku a napsal několik populárně naučných knih a cestopisů zabývajících se černým kontinentem, za všechny jmenujme např. jeho debut z roku 1993, který vyšel i česky, *Moje Afrika. Mýty a všední realita*⁴. Knihu Trojanow věnoval svým rodičům „díky nimž [...] mohl poznat Afriku“⁵. Popisuje v ní všední dny ve východní Africe bez příkras. Ukazuje čtenáři jak pozitivní, tak i negativní stránky Afriky a často také kritizuje „globalizovaný proamerický kapitalismus“⁶.

² Noviny *Демокрация* vycházely mezi lety 1990 a 2002.

³ РАНГЕЛОВА, Анета. Илия Троянов. Вярвам в духовна автономност на човека. In: *Демокрация*, VIII, брой 316, 21. 11. 1997. S. 12.

⁴ TROJANOW, Ilija. In *Afrika, Mythos und Alltag Ostafrikas*. Malik : München. 1993. Česky vyšlo pod názvem *Moje Afrika. Mýty a všední realita*. Ikar : Praha. 2004.

⁵ Tamtéž. S. 3.

⁶ Tamtéž. S. 103.

Jeho debut zde však zmiňujeme hlavně kvůli Trojanowě předmluvě *Jak jsem poprvé poznal cizinu*⁷, kterou považujeme za velmi důležitou pro naši práci. Trojanow v ní popisuje své první zkušenosti s cizinou. Zmiňuje se zde nejprve o svém pobytu v italském táboře pro azylanty, což je jeden z dokladů o tom, že jeho román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* je částečně autobiografický, více viz oddíl 2.3.1. Další změnou v jeho životě byl příjezd do Afriky a tamní dlouhodobý pobyt. Zde si Trojanow jako malý chlapec zvykl na život v luxusu a na to, že černoši jsou sloužící a že podřadné práce vykonávají vždy pouze oni. Jaký tedy byl jeho údiv, když se po letech znovu dostal do Evropy a viděl, že tam tomu tak není. Díky této předmluvě a díky jeho ostatní tvorbě a názorům (stačí však i jeho názory, které prezentuje v této knize) můžeme vidět, jak velmi se rozvíjela Trojanowa osobnost a jak se v dospělosti na hony vzdálil těmto až rasistickým postojům, které v něm jeho okolí vytvořilo. Jsme toho mínění, že tato předmluva názorně ilustruje vývoj Trojanowa přesvědčení, jeho kosmopolitismus a silný humanismus.

Jeho první román z roku 1999 *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*⁸ měl však zcela jiné téma, a to emigraci ze socialistického Bulharska. Více k tomuto dílu viz oddíl 2.3.1. Tato kniha byla roku 2008 převedena na filmové plátno v mezinárodní koprodukcí Bulharska, Německa, Slovinska a Maďarska, přičemž vznik filmu iniciovala bulharská strana. Film se umístil v širší nominaci na nejlepší cizojazyčný film roku 2009 na cenu Akademie filmového umění a věd USA.

Trojanowa můžeme označit jako inovátora na knižním trhu, neboť roku 1997 mu vyšel první internetový román *Autopol*⁹, který napsal společně s Rudolfem Spindlerem. Kniha vznikala postupně v rámci spolupráce s online kulturním časopisem *aspekte* německé televize ZDF. Je označována za novel-in-progress. Po jejím úplném dokončení ji pak nakladatelství Dtv vydalo. Jedná se o dobrodružný román z blízké budoucnosti s kriminální zápletkou. Jak později uvidíme, již v této době je dílo psáno charakteristickým Trojanowým stylem, tj. střídáním perspektiv vyprávění.

⁷ Celá předmluva viz Příloha I.

⁸ TROJANOW, Ilija. *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Dtv : München. 1999. Česky dosud nevyšlo. Pro účely této práce používáme, je-li to potřeba, český překlad názvu stejnojmenného filmu. Byl uveden v roce 2009 v originální verzi s českými titulky na Mezinárodním filmovém festivalu Karlovy Vary a na Febiofestu.

⁹ SPINDLER, Rudolf. TROJANOW, Ilija. *Autopol*. Dtv: München. 1997.

V roce 1998 se Trojanow usadil v Bombaji. Z Indie psal reportáže pro významné deníky německé jazykové oblasti jako např. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung* nebo *Neue Zürcher Zeitung*. V přepracované formě vycházejí později některé reportáže např. ve sbírce *Der Sadhu an der Teufelswand. Reportagen aus einem anderen Indien*¹⁰. Indie se stala dalším Trojanovým velkým tématem. Z dalších knih zabývajících se také indickou tematikou jmenujme např. *An den inneren Ufern Indiens. Eine Reise entlang des Ganges*¹¹ a *Gebrauchsanweisung für Indien*¹².

Roku 1999 vznikla Trojanowa literární reportáž o jeho návratu do Bulharska, *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*¹³. Více viz oddíl 2.3.2. Zajímavý je Trojanův vydavatelský počín z roku 2000 *Döner in Walhalla. Texte aus der anderen deutschen Literatur*¹⁴. Jedná se o „[e]in Welt-Atlas der deutschen Literatur“¹⁵, čítanku textů autorů neněmeckého původu píšících německy jako např. Yoko Tawady, Emine Sevgi Özdamary nebo Rafika Schamiho. Trojanow také přispěl do čítanky předmluvou a povídkou *Gatschevs Rückkehr*. Tato povídka byla přeložena do bulharštiny jako *Завръщането на Гачев*¹⁶.

Roku 2001 podnikl Trojanow tříměsíční pěší túru napříč Tanzanií po stopách sira Richarda Francise Burtona, anglického objevitele a orientalisty, který žil v letech 1821 a 1890. Trojanow také podnikl pouť do Mekky, o které napsal reportáž *Zu den heiligen Quellen des Islams. Als Pilger nach Mekka und Medina*¹⁷. Mezi lety 2003 a 2007 žil Trojanow v Kapském Městě.

¹⁰ TROJANOW, Ilija. *Der Sadhu an der Teufelswand. Reportagen aus einem anderen Indien*. Frederking & Thaler : München. 2001.

¹¹ TROJANOW, Ilija. *An den inneren Ufern Indiens. Eine Reise entlang des Ganges*. Hanser : München. 2003.

¹² TROJANOW, Ilija. *Gebrauchsanweisung für Indien*. Piper : München. 2006.

¹³ TROJANOW, Ilija. *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Hanser : München. 1999.

¹⁴ TROJANOW, Ilija. *Döner in Walhalla. Texte aus der anderen deutschen Literatur*. Kiepenheuer & Witsch : Köln. 2000.

¹⁵ Tamtéž. Předśádka knihy.

¹⁶ ТРОЯНОВ, Илия. Завръщането на Гачев. In: *Elias Canetti*, II, 2000, N 3, s. 21-27. Přeložil Dimitar Angelov.

¹⁷ TROJANOW, Ilija. *Zu den heiligen Quellen des Islams. Als Pilger nach Mekka und Medina*. Malik : München. 2004.

V roce 2006 vyšla jeho zatím nejúspěšnější kniha *Der Weltensammler*¹⁸. Pojednává právě o siru Burtonovi. Kniha získala několik ocenění, např. cenu Lipského knižního veletrhu, a dostala se do finále ceny pro nejlepší německou knihu roku Deutscher Buchpreis. Více o úspěšném románu viz oddíl 2.3.3. V současnosti žije spisovatel ve Vídni.

Trojanowy knihy byly mimo češtiny přeloženy také do arabštiny, angličtiny, čínštiny, francouzštiny, italštiny, katalánštiny, korejštiny, maďarštiny, nizozemštiny, polštiny, portugalštiny, ruštiny, španělštiny a turečtiny. Do bulharštiny byla přeložena následující díla: *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде*¹⁹ (Народна култура : София. 1997.; 2. vydání Сиела : София. 2008.) – z němčiny přeložila Gergana Farkova, *Събирачът на светове*²⁰ (Сиела : София. 2007.) – z němčiny přeložil Margarit Zhekov, *Кучешки времена. Революцията менне – 1989*²¹ (Балкани : София. 2008.) – z němčiny přeložila Penka Angelova, *По пътя на Ганг*²² (Сиела : София. 2008.) – z angličtiny přeložila Gabriela Golemanska, *Номад на четири континента. По стъпките на Ричард Франсис Бъртън*²³ (Сиела : София. 2009.) – z němčiny přeložil Margarit Zhekov a *Щурият глобус*²⁴ (Сиела : София. 2010.) – z němčiny přeložila Zhanina Dragostinova.

Vzhledem k výše zmíněnému je obtížné zařadit tohoto spisovatele do nějaké literární kategorie. Jak tedy chápe Trojanow-spisovatel sám sebe?

Едни ме наричат немски писател, други - български писател, който пише на немски, трети – нещо друго. Не вярвам в понятието национална идентичност, защото тя зависи от личния опит и от ценностите на всеки. Няма значение как ще ме определят, достатъчно е хората да четат книгите.²⁵

¹⁸ TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007. (Česky vyšlo pod názvem *Sběratel světů*. Host : Brno. 2008.)

¹⁹ TROJANOW, Ilija. *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Hanser : München. 1996.

²⁰ TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007.

²¹ TROJANOW, Ilija. *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Hanser : München. 1999.

²² TROJANOW, Ilija. *An den inneren Ufern Indiens. Eine Reise entlang des Ganges*. Malik : München. 2003.

²³ TROJANOW, Ilija. *Nomade auf vier Kontinenten*. Dtv : München. 2008.

²⁴ TROJANOW, Ilija. *Der entfesselte Globus*. Hanser : München. 2008.

²⁵ СТОЯНОВА, Оля. Теория и практика на емигрантския живот. In: *Дневник*, 30. 8. 2007.

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/30/372580_teorii_i_praktika_na_emigrantskii_jivot/ z 24. 1. 2011.

Na otázku, zda kvůli utrpení, které komunismus způsobil jeho rodině, neochladly jeho city k Bulharsku, odpověděl Trojanow v rozhovoru s Viktorii Mitrovou pro bulharské elektronické noviny *e-vestnik*²⁶ následovně:

Дали искам, или не, аз съм българин, това не е нещо, което човек може да промени. Знаем от генетиката, че човек до голяма степен е определен от своя генофонд и така и влиянието на старите поколения върху мен е неминуемо. Първите шест години от живота си съм говорил само български, а знаем от детските психолози, че това са годините, които определят мисленето на човека. Тези неща са факт и всичко друго би било смешно.²⁷

2.2 Ocenění

Jako každý jiný druh umění má i literatura svoje ceny pro nejlepší spisovatele, díla apod. V této podkapitole uvedeme krátký přehled ocenění, která Trojanow za svou tvorbu již získal, a také popis těchto ocenění, abychom poznali, za co je získal a za co si ho porotci a potažmo jeho čtenáři vážili. Ocenění totiž určitým způsobem vypovídají o uměleckých kvalitách děl, resp. umělců. Je nutné zdůraznit, že všechna významná ocenění, která Trojanow dosud obdržel, pochází z německojazyčného kulturního prostředí.

Adalbert-von-Chamisso-Preis

Ze všech ocenění, která Trojanow zatím obdržel, je cena Adalberta von Chamisso podle našeho názoru nejvýznamnější pro pochopení vztahu Němců k Trojanowi. Obdržel ji roku 2000. Jedná se o jednu z nejprestižnějších literárních cen v německé jazykové oblasti.

Adelbert von Chamisso byl německý spisovatel a přírodovědec. Narodil se roku 1781 do francouzské šlechtické rodiny. Během Velké francouzské revoluce jeho rodina emigrovala do Německa, kde se posléze usadila. Chamissovy uměleckým jazykem se stala němčina.

Od roku 1985 udílí nadace Roberta Bosche v Německu literární cenu nesoucí Chamissovo jméno. Za co se tedy Adalbert-von-Chamisso-Preis předává? Jedná se o literární

²⁶ E-vestnik je podle svých slov závislá elektronická publikace, která zatím závisí pouze na redaktorovi Ivanu Bakalovi. Jeho cílem je uveřejňovat takové názory a fakta, která běžná periodika přehlíží. Publikuje články Bulharů jak z Bulharska, tak i těch žijících v cizině. Existuje od roku 2007.

²⁷ МИТРОВА, Виктория. Илия Троянов: Критикувам българи като Кристо, които се правят, че не са българи. In: *e-vestnik.bg*, 24. 3. 2008. <http://e-vestnik.bg/3567/> z 2. 2. 2011.

cenu udělovanou za již publikované dílo autorům, jejichž rodným jazykem není němčina. Tedy autorům, kteří jsou ve stejném postavení, jako byl i Adelbert von Chamisso.

Oficiální webová stránka nadace Roberta Bosche udává následující:

Ocenění autoři pocházejí ze zcela různých kultur a do Německa přišli v rámci pracovní migrace, azylu, exilu nebo studií. Jedno je ale spojuje: německý jazyk, do kterého emigrovali a kterým vytvořili svou vlastní a nejdůležitější formu vyjádření. Tato změna k němčině daleko překračuje její každodenní používání. Spočívá v uměleckém a literárním přisvojení a činí z děl nositelů ceny Adelberta-von-Chamisso přirozenou součást současné, německy psané literatury.²⁸

Nominace na Deutscher Buchpreis

Německá knižní cena za nejlepší román v německém jazyce je nejprestižnějším literárním oceněním v německém jazykovém prostředí. Od roku 2005 ji udílí Burzovní spolek Nadace německých knihkupců, a to každoročně na začátku Frankfurtského knižního veletrhu. Odborná porota vybere šest finalistů, kteří jsou na cenu nominováni. Vítěz získává dotaci 25 000 euro a zbylých pět finalistů 2500 euro. Již pouhá nominace mezi šest nejlepších je významným oceněním za literární počin. Trojanowi se této pocty dostalo v roce 2006, kdy byl nominován mezi finalisty za svůj román *Der Weltensammler*.

Cena lipského knižního veletrhu

Cena lipského knižního veletrhu se předává od roku 2005 v rámci Lipského knižního veletrhu. Oceňují se nové knihy ve třech kategoriích: beletrie, literatura faktu a esejistika, a překladová literatura. Vítěz každé kategorie obdrží 15 000 euro. Ilija Trojanow získal tuto cenu v roce 2006 v rámci kategorie beletrie za svůj román *Der Weltensammler*. Od Německé knižní ceny se liší svým záměrem, oceňovat knižní novinky a ne již známé knihy.

Bertelsmannova literární cena při Ceně Ingeborg Bachmannové

Ilija Trojanow obdržel roku 1995 Bertelsmannovou literární cenu v rámci ceny Ingeborg Bachmannové, což je další významné ocenění jeho tvorby ze strany německého kulturního prostoru. Jak nám sdělila paní Binia Salbrechter z korutanské pobočky ORF (rakouská televizní a rozhlasová společnost, která soutěž spoluorganizuje), Bertelsmannova

²⁸ <http://www.bosch-stiftung.de/content/language1/html/14169.asp> ze 7. 1. 2011. Překlad M. K.

literární cena ve výši 10 000 německých marek byla vyhlašována pouze v letech 1995 a 1996. Sponzorovalo ji nakladatelství Bertelsmann.

Pro doplnění kontextu uvedme, že Ingeborg Bachmann byla významná rakouská lyrička a prozaička. Tato cena představuje jiný koncept literárního ocenění, neboť je udělována v rámci literárních čtení autorů před publikem. Vybraní spisovatelé čtou v rakouském Klagenfurtu ukázky ze svých prozatím neuveřejněných děl. Nositele Ceny Ingeborg Bachmannové vybírá sedmičlenná (dříve devítičlenná) porota a ten následně získává také 25 000 euro (dříve 22 500). Jak jsme již uvedli, je to pouze jedna z několika cen, které se během tohoto svátku literatury (od roku 2000 se tato akce nazývá Dny literatury německy mluvících zemí) předává.

Mainzer Stadtschreiberpreis

Literární cenu televizních stanic ZDF, 3sat a města Mainz obdržel Trojanow v roce 2007. Tato cena se předává každoročně již od roku 1984, a to spisovatelům, kteří svými díly ovlivňují německy psanou literaturu a usilují také o spolupůsobení literatury a televize. Vítěz získává 12 500 euro a stává se tzv. Mainzer Stadtschreiber s právem na bydliště v Mainzském Gutenbergově muzeu. Neméně lákavou částí výhry je i možnost natočit film na libovolné téma ve spolupráci s televizní stanicí ZDF.

Trojanow tuto možnost využil, a tak vznikl dokumentární film *Vorwärts und nie vergessen. Ballade über bulgarische Helden*. Dokument se zabývá bulharským komunistickým pracovním táborem Belene a politickými vězni. ZDF ho v Německu vysílala v prosinci 2007 a film se setkal s pozitivním přijetím:

[...] и за моя изненада, в рамките на ZDF предизвика сериозен интерес – като се има предвид, че се излъчи след полунощ, пък и темата беше тежка – престъпленията на комунистическото време, престъпленията на съвременна България; власт, корупция, памет – това не са теми, към които имаме очакването след полунощ стотици хиляди хора да седнат и да се занимават с тях. Но в този случай зрителите са били почти половин милион и от ZDF остана учудени, но и доволни, очевидно.²⁹

V Bulharsku byl film uveden pod názvem *Давай напред и не забравяй! Една балада за българските герои* na 12. mezinárodním filmovém festivalu v Sofii roku 2008.

²⁹ Z rozhovoru P. Cvetanova s I. Trojanowem pro *Literaturen* věstník. ЦВЕТАНОВ, Петър. Илия Троянов за фасадната демокрация, невидимата цензура, двойната амнезия и други демони от ново и най-ново време. In: *Литературен вестник*, XVIII, N 13, 9. – 15. 4. 2008.

2.3 Analyzovaná díla

V této podkapitole si stručně představíme Trojanowa díla, ze kterých budeme primárně vycházet při zkoumání recepce autora jak v Bulharsku, tak pro kontrastní hledisko i v německy mluvících zemích. Recepce těchto děl v Bulharsku, resp. Německu se budeme zabývat v následujících oddílech.

Tato díla jsme nezvolili náhodně. Jako první kritérium při výběru knih nám sloužilo Bulharsko jako nosné téma daného díla, neboť se domníváme, že taková díla budou budit v Bulharsku největší zájem. Bulharsko je centrálním tématem Trojanowy literární reportáže *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Důležitým, i když ne jediným tématem, je Bulharsko v Trojanově debutovém románu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Proto jsme zvolili tyto dvě knihy.

Druhým kritériem našeho výběru byla otázka rozšířenosti knihy v povědomí čtenářů. Zde jsme za předmět zkoumání zvolili nejznámější a nejslavnější Trojanovu knihu *Der Weltensammler*, neboť se domníváme, že tento Trojanův nejvíce překládaný³⁰ a nejocetňovanější román bude oblíbený i u bulharských čtenářů.

2.3.1 Die Welt ist groß und Rettung lauert überall

Jak již bylo řečeno, jedná se o Trojanův románový debut. Centrálním tématem děje je exil, a to jak politicko-geografický, tak duchovně-sociální. Kniha je rozdělena do tří oddílů (*Aus der heimlichen Hauptstadt der Spieler – Из живота на тайната столица на изгачите*; *Bericht über das Gelobte Land – Разказ за „обетованата земя“*; *Von der großen Reise um die kleine Welt – Голямото пътешествие около малкия свят*) vsazených do rámce, který je však také rozdělen do dvou kapitol, úvodní (*Erste Würfe – Първи зарове*) a závěrečné (*Letzte Würfe – Последни зарове*).

První část rámce *Erste Würfe* nás seznamuje se skupinou starších mužů, hráčů vrhcábů, a jejich mistrem Bai Danem. Zakończena je však narozením Alexandara Luxowa, kmotřence Bai Dana.

³⁰ Dosud byl román přeložen do 12 jazyků.

První velký oddíl *Aus der heimlichen Hauptstadt der Spieler* nás seznamuje s rodinou historií Alexových rodičů a současným životem Alexe. Z matčiny strany se dozvídáme dokonce až o životě jeho praprarodičů, z otcovy strany pouze prarodičů. Oddíl končí odchodem mladé rodiny Luxowových do emigrace.

Příběh je vyprávěn ze dvou perspektiv, Bai Dan vypráví rodinou historií, Alexandar se hlásí ze současnosti o svém osamělém životě v Německu po blíže nespecifikované smrti rodičů. Alek je velmi apatický, trpí neznámou nemocí, a nechává se proto hospitalizovat v nemocnici.

Konec oddílu představuje překročení jugoslávko-italské hranice. Přejítí hranice zde můžeme považovat za předěl mezi starým a novým životem, jak píše Aigi Heero se ve svém příspěvku *Zwischen Ost und West: Orte in der deutschsprachigen transkulturellen Literatur*³¹. V tomto diskursu zkoumá Heero místa v německy psané literatuře emigrantů první generace. Dělí je na místa všedního dne (*Alltagsorte*) a vytoužená místa (*Sehnsuchtsorte*). Zvláštní postavení zaujímá v těchto dílech přechod hranice, které má výrazný symbolický charakter. „Die Grenzen markieren den Übergang von einem in den anderen Raum, manchmal sind sie als Trennlinien zwischen Vergangenheit und Gegenwart, zwischen Altem und Neuem zu spüren.“³²

Vytouženým místem je pro Trojanowy hrdiny Západ, kam se dostávají v druhém oddílu románu, který zcela pojednává o pobytu Alexandara a jeho rodičů v uprchlickém táboře v Itálii. Této teorii odpovídá i název druhého oddílu, který se příznačně jmenuje *Bericht über das Gelobte Land*, tedy země zaslíbená jako vytoužené místo pro Luxowovu rodinu.

Pro zajímavost si připomeňme úvodní scénu z autobiografické předmluvy Trojanowa cestopisu *Moje Afrika. Mýty a všední realita* (viz Příloha I). Ta totiž odpovídá fiktivní realitě uprchlického tábora v románu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*.

³¹ HEERO, Aigi. Zwischen Ost und West: Orte in der deutschsprachigen transkulturellen Literatur. In: SCHMITZ, Helmut. *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration*. Rodopi : Amsterdam – New York. 2009.

³² Tamtéž. S. 209.

Jana muß sich zwingen, das Zimmer wahrzunehmen. In der rechte Ecke glüht ein kleiner Kohlenherd, und auf ihm ein großer, gußeiserner Topf. Die Wand trägt Striemen von Ruß und eine Tapete aus Speisespritzern, von Tomaten zumeist, teils sattrot, wenn Dosen unachtsam entleert werden, und unterschiedlich bräunlich, wenn es aus der brodelnden Oberfläche einer kochenden Sauce hochplatzt.³³

Ekaterina Klüh ve své práci *Interkulturelle Identitäten im Spiegel der Migrantenliteratur*³⁴ vysvětluje, že vztah k autobiografičnu je pro Trojanowa typický:

Damit führt Trojanow eine Praxis in sein Schaffen ein, die er weiterhin beibehalten wird: die Romane folgen den Reiseberichten, welche ihrerseits ursprünglich v. a. Recherchezwecken dienten. Dieser Bezug zum Autobiographischen ist für Trojanows Werk charakteristisch.³⁵

Druhý oddíl končí odchodem rodiny do „das zweite Land des Gelobten“³⁶. I zde se prokazuje teorie Aigi Heero.

Také třetí oddíl je vyprávěn ze dvou perspektiv. Trojanow používá smíšenou řeč, ve které plynule přechází mezi pásmem vypravěče a pásmem postav, kde se střídá proud vědomí Bai Dana a Alexandara. V části nazvané *Von der großen Reise um die kleine Welt* sledujeme Bai Dana, jak se vydává na cestu do světa za cílem najít Alexe a přivést ho zpátky do Bulharska k jeho babičce Slatce, jejíž prosba byla hybnou pákou Bai Danova hledání Alexe. Svého kmotřence nakonec nachází hospitalizovaného v blíže neurčené německé nemocnici. Bai Dan charakterizuje jeho nemoc jako oblomovštinu. Alexandara postupně dostává z jeho apatie, z nemocnice a nakonec na avizovanou *velkou cestu malým světem* ve dvou na tandemu. Cesta má pomoci k vyléčení Alexandara, k navrácení jeho chuti do života. Nejdůležitější jsou podle Bai Danovy životní filozofie dvě věci: vrhcáby a umění vyprávět. Michaela Haberkorn vysvětluje ve své práci *Treibeis und Weltensammler: Konzepte nomadischer Identität in den Romanen von Libuše Moníková und Ilija Trojanow*³⁷, co pro Bai Dana vrhcáby znamenají:

³³ TROJANOW, Ilija. *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Dtv : München. 2009. S. 107. Dodejme, že kniha není psaná novým pravopisem, který byl v Německu zaveden roku 2006, ale je ponechán starý model z prvního vydání románu (1996). V této práci zachováváme ve všech citacích pravopis originálu i se starým pravopisem.

³⁴ KLÜH, Ekaterina. *Interkulturelle Identitäten im Spiegel der Migranteliteratur. Kulturelle Metamorphosen bei Ilija Trojanow und Rumjana Zacharieva*. Königshausen & Neumann : Würzburg. 2009.

³⁵ Tamtéž. S. 148.

³⁶ TROJANOW, Ilija. *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Dtv : München. 2009. S. 172.

³⁷ HABERKORN, Michaela. *Treibeis und Weltensammler: Konzepte nomadischer Identität in den Romanen von Libuše Moníková und Ilija Trojanow*. In: SCHMITZ, Helmut. *Von der nationalen zur internationalen Literatur*.

In [Kapitel *Erste Würfe* und *Letzte Würfe*] sowie in den Belehrungen von Ban Dai [sic] über das Würfelspiel kommt die Auflehnung gegen die Ergebenheit in das Schicksal und die Determiniertheit des persönlichen Lebensweges zum Ausdruck, sie beinhalten eine radikale Ablehnung jeglicher Fremdbestimmtheit der eigenen Identität.³⁸

Vyprávění je druhou důležitou součástí Bai Danovi životní filozofie, neboť bez umění vyprávět není života. A tak se Alexandar musí znovu naučit hrát vrhcábů a vyprávět.

Kniha končí závěrečnou částí rámce *Letzte Würfe*, kde se znovu scházíme se skupinou hráčů v čele s Bai Danem. Do jejich kavárny, kde se scházejí ke hře vrhcábů, tento večer přicházejí tři mladíci, kteří požadují po hostinském výpalné za jeho ochranu. Staříci se však nedají zastrašit a svým přístupem donutí mladíky k odchodu.

Tento román byl roku 2008 zfilmován v evropské koprodukcí, kterou iniciovala bulharská strana. Režisérem filmu je Stefan Komandarev, který natočil například známý bulharský film *Пансион за кучета*. Hlavní postavy sice neztvárnili bulharští herci, ale pro role se naučili bulharsky. Bai Dana ztělesňuje ve filmu slavný srbský herec Miki Manojlović širokému publiku známý zejména z filmů Emira Kustirici a Alexandara mladý německý herec chorvatského původu Carlo Ljubek. Premiérově byl film uveden 14. března 2008 na Mezinárodním filmovém festivalu v Sofii. Po uvedení filmu do kin, resp. ještě před jeho uvedením byl román znovu vydán, a to jak v Německu nakladatelstvím Dtv, tak i v Bulharsku nakladatelstvím Siela. V Německu vyšel roku 2009 s fotografií z filmu na obálce, v Bulharsku již roku 2007 s totožnou obálkou jako v Německu. V roce 2009 byl román dokonce zpracován jako divadelní inscenace v rámci hudebního a filmového festivalu *Salzburger Festspielen* v režii Jette Steckel.

2.3.2 Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land³⁹

*Časy pod psa. Návrat do cizí země*⁴⁰ je druhou Trojanowou knihou zabývající se tématem Bulharska. Vyšla roku 1999. Roku 2006 vyšlo nové, aktualizované vydání této knihy

Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration. Rodopi : Amsterdam – New York. 2009.

³⁸ Tamtéž. S. 255.

³⁹ TROJANOW, Ilija. *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Hanser Verlag : München. 1999.

⁴⁰ Česky nevyšlo. Překlad M. K.

pod názvem *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*⁴¹. Trojanow pouze publikaci částečně zkrátil.

Kniha se nejvíce blíží literární reportáži. V již zmíněném aktualizovaném vydání *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte* dokonce sám Trojanow začíná slovy „diese literarische Reportage über Bulgarien“⁴². Lyubka Lipcheva-Prandzheva ve své stati *Майчин или авторов – езикът като избор за литературна идентичност* popisuje bohatost zkoumaného materiálu. Text totiž obsahuje

[...] есета, социологчни анкети, политоложни анализи, случайни разговори от ежедневието, архивни материали, интервюта и свидетелски разкази – богатата документна база прави текста изключително четивен и изключително труден за класифициране.⁴³

Vyplývá z toho, že dílo lze velmi obtížně klasifikovat. Literární reportáži se tedy nejvíce blíží.

Po společenských změnách z roku 1989 se začal spisovatel vracet do „cizí země“, do Bulharska, každý rok, a mezi lety 1995 a 1997 pokaždé dokonce alespoň na tři měsíce. Z jeho pozorování, rešerší a rozhovorů pak pomalu začala vznikat tato kniha. Trojanow zjišťuje, že komunismus nezanechal stopy jen v myšlení lidí, ale že vládnoucí vrstva se pouze přejmenovala a zůstala nadále u moci. Revoluci proto považuje za mýtus, za „fingovanou“.

Trojanow v předmluvě knihy tvrdí, že si Bulharsko vybral pouze jako příklad pro všechny post-socialistické země.

Halte ich Bulgarien an sich für ein wichtiges, ein verkanntes Thema? Nein. Ich habe Bulgarien nur aufgrund des biographischen Zufalls gewählt. Das Thema, das mich zum Schreiben dieses Buches bewegt hat, ist von weitreichender Bedeutung. Es betrifft die Welt zwischen Berlin und Wladiwostok, den Machtbereich eines einst gewaltigen Imperiums, das zwischen 1989 und 1991 einige gewaltige Umbrüche erlebt hat. Am Beispiel Bulgariens wollte ich erfahren und verstehen, was seit 1989 geschehen war, wie sich die Details einer Entwicklung darbieten, der in jedem Artikel und jeder Sonntagsrede das Prädikat »historisch« verliehen wird.⁴⁴

⁴¹ TROJANOW, Ilija. *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*. Dtv : München. 2006.

⁴² Tamtéž. S. 9.

⁴³ ЛИПЧЕВА-ПРАНДЖЕВА, Любка. Майчин или авторов – езикът като избор за литературна идентичност. In: *LiterNet*, 19. 9. 2006, № 9. <http://litenet.bg/publish4/lipcheva/majchin.htm> z 2. 2. 2011. Docentka Lipcheva-Prandzheva tuto přednášku nejprve přednesla na vídeňské univerzitě v květnu 2006, kde působila jako lektor bulharštiny a později ji uveřejnila na internetu.

⁴⁴ TROJANOW, Ilija. *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Hanser Verlag : München. 1999. S. 9.

Proto má druhé redigované vydání v podtitulku slovo *exemplární*.

Autorka bulharského překladu Penka Angelova chápe knihu následujícím způsobem: „книгата на неговата [на Троянов] отговорност към България и българското общество, книгата на неговата болка за България.“⁴⁵

Kniha je rozdělena do tří velkých oddílů: *Die Erschaffung des Pluralismus* (Създаването на плурализма), *Die Piratisierung der Wirtschaft* (Пиратизация на икономиката), *Der zweiarmlige Bandit – Staat & Mafia* (Двуръкият бандит – държава и мафия). První část se zabývá politickým vývojem v Bulharsku od roku 1989 do roku 1997, druhá část vývojem ekonomickým. Ve třetím oddíle ukazuje Trojanow vznik skupin a podniků, které mají mafianský charakter, a jejich provázanost se státem. Příklady jsou poskytovány z celého Bulharska, jak z měst, tak vesnic.

Reportáž je psána v ich-formě, čímž text získává na autenticitě. Pasivum naopak používá Trojanow v případech, kdy chce shrnout např. události historického rázu.

2.3.2.1 Otázka bulharského překladu

Tento oddíl se zabývá výhradně bulharským překladem Trojanowy literární reportáže. Ta byla do bulharštiny přeložena až roku 2008 pod názvem *Кучешки времена. Революцията менне 1989*⁴⁶. Svůj názor, proč v Bulharsku kniha vyšla až po dlouhých devíti letech, vysvětlil Ilija Trojanow v rozhovoru pro *Литературен вестник* následovně:

В България през всичките тези години не се намери нито един издател, който да се наема да издаде „Кучешки времена“. Имахме едно представяне в Гьоте Институт през 2000 г. – няколко откъса бяха преведени за случая – и тогава една читателка-слушателка стана и каза: „Но защо тази книга още не е излязла на български? Точно такова изследване на българската демокрация изобщо нямаме...“ На което друга една жена й отговори: „Защото който издател издаде тази книга, няма да остане много дълго издател.“ Това беше преценката и на повече хора, които познаваха издателския живот в България по онова време.⁴⁷

⁴⁵ АНГЕЛОВА, Пенка. „Другият“ път. In: ТРОЯНОВ, Илия. *Кучешки времена. Революцията менне 1989*. Балкани : София. 2008. S. 9.

⁴⁶ Балкани : София. 2008.

⁴⁷ ЦВЕТАНОВ, Петър. Илия Троянов за фасадната демокрация, невидимата цензура, двойната амнезия и други демони от ново и най-ново време. In: *Литературен вестник*, XVIII, N 13, 9. – 15. 4. 2008. S. 12.

Penka Angelova, které tuto reportáž přeložila, má podobný názor, který sděluje ve své předmluvě „Другият“ път⁴⁸ v úvodu:

[...] „Кучешки времена“ - излезе на немски език още през 1999 година. Тогава обаче не се намери българско издателство, което да издаде книгата, а преводачката, към която издателството на Илия Троянов се е обърнало, го попитала с родна черноока наивност: „Как можете да пишете така за България?“⁴⁹

Překladatelka dává i jasnou odpověď, proč tomu tak je:

За България или добро, или нищо. Особено пред „чужди хора“. Това всяко дете го запаметява от най-ранно детство, обвързано със задължението да се гордее, че е българче, защото освен гордост, българската идентичност не допуска други чувства. А най-малко се допуска, че може да има нещо като неутрално отношение, което в психологията е най-нормалното.⁵⁰

Německý spisovatel Thomas Magosch poskytuje ve své cestopisné knize o Bulharsku *Lesereise Bulgarien. Das gebrauchte Zepter am goldenen Sandstrand* nepřímě podobný důvod. Cituje totiž kritiku německého herce bulharského původu Samuela Fitziho na poměry v současném Bulharsku a jeho výrok zajímavě srovnává s Trojanowou reportáží:

„Es wundert mich immer mehr, wie katastrophal die Zustände sind und wie eine ganze Generation mehr oder weniger hops gegangen ist. Ich meine die Generation meiner Eltern, vor allem meiner Mutter. Sie werden heute behandelt, als ob es sie gar nicht gegeben hätte, vollkommen asozial. Das ist eine Bande korrupter Idioten, die das Land immer noch regiert. Ob in der Opposition oder an der Macht, da gibt es überhaupt keinen Unterschied, es nimmt einfach kein Ende. Ich weiß nicht, was da passieren muss.“⁵¹

[...]

Wahrscheinlich würden viele Bulgaren diesen Zitaten zustimmen, insgeheim. Nach außen hin deklariert man derartige Äußerungen als »Nestbeschmutzung«. So war es beispielsweise mit Ilija Trojanows »Hundezeiten«, einem aufrichtigen und fundierten Rundumschlag über die bulgarischen Verhältnisse zu und nach der Wende.⁵²

Podle našeho názoru si také Trojanow v knize sám předkládá jeden z možných důvodů pozdního překladu v Bulharsku:

⁴⁸ АНГЕЛОВА, Пенка. „Другият“ път. In: ТРОЯНОВ, Илия. *Кучешки времена. Революцията менте 1989*. Балкани : София. 2008.

⁴⁹ Тамтѣж. S. 9.

⁵⁰ Тамтѣж. S. 9.

⁵¹ MAGOSCH, Thomas. *Lesereise Bulgarien. Das gebrauchte Zepter am goldenen Sandstrand*. Picus : Wien. 2009. S. 116.

⁵² Тамтѣж. S. 117.

В България преодоляването на миналото, в каквато и форма да е то, е обречено на неуспех просто поради причината, че нито в личния, нито в обществен живот това минало не е минало. Обратът от 10 ноември 1989 в много отношения беше симулация. И тъй като не е имало погребение, не може да се направи и аутопсия. Докато досиетата на Държавна сигурност се използват като политически инструменти, а не като исторически документи, не може да се изгради онази необходима дистанция, която създава предпоставките за пречистване, освобождаване и опрощаване, именно защото тя прави възможно да се говори за стореното с многото езици, които се допълват или си противоречат.⁵³

Pravděpodobně již tedy v Bulharsku nastalo období, kdy se archívy Státní bezpečnosti využívají jako historické dokumenty.

2.3.3 Der Weltensammler⁵⁴

Historický dobrodružný román *Der Weltensammler* je Trojanovým nejslavnějším dílem. Pojednává o třech životních etapách Richarda Francise Burtona, britského objevitele, vojáka, diplomata, špiona, orientalisty, etnologa, spisovatele, překladatele. Text se rozhodně nesnaží být biografií tohoto renesančního člověka z 19. století, jak vyplývá z cíle, který si Trojanow v tomto díle vytknul. Ten je vysloven na jedné z úvodních stránek knihy ještě před započnutím vlastního děje:

Dieser Roman ist inspiriert vom Leben und Werk des Richard Francis Burton (1821 – 1890). Die Handlung folgt der Biographie seiner jungen Jahre manchmal bis ins Detail, manchmal entfernt sie sich weit von dem Überlieferten. Obwohl einige Äußerungen und Formulierungen von Burton in den Text eingeflochten wurden, sind die Romanfiguren sowie die Handlung überwiegend ein Produkt der Phantasie des Autors und erheben keinen Anspruch, an den biographischen Realitäten gemessen zu werden. Jeder Mensch ist ein Geheimnis; dies gilt um so mehr für einen Mensch, dem man nie begegnet ist. Dieser Roman ist eine persönliche Annäherung an ein Geheimnis, ohne es lüften zu wollen.⁵⁵

Vlastní děj je i v této knize orámován konstrukcí, zde rámec zachycuje poslední hodiny Burtonova života. Dvě krátké kapitoly rámce *Letzte Vewandlung* (Последно преображение) a *Offenbarung* (Откровение) nám přibližují Burtona na smrtelné posteli v jeho domě v Itálii, jeho poslední pomazání a události po jeho smrti, kdy jeho žena nechala spálit jeho manuskripty a kněžovo *odhalení*, že uděлил poslední svátost „mohamedánovi“.

⁵³ ТРОЯНОВ, Илия. *Кучешки времена. Революцията менте 1989*. Балкани : София. 2008. S 43- 44.

⁵⁴ TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007. Česky vyšlo jako *Sběratel světů*. Host : Brno. 2008.

⁵⁵ TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007. S. 9.

I zde je dílo členěno do třech hlavních částí popisujících tři životní etapy Richarda Burtona: *Britisch-Indien* s podtitulem *Die Geschichte des Schreibers des Dieners des Herren* (Бритска Индия. Историите на писаря на господарския прислужник), *Arabien* s podtitulem *Der Pilger, die Satrapen und das Siegel des Verhörs* (Арабия. Хаджията, сапраните и печатът на разнума) a *Ostafrika* s podtitulem *In der Erinnerung verschwimmt die Schrift* (Източна Африка. В спомена писанието се мерзелее).

Trojanow zde poutavým stylem líčí dobrodružný život anglického důstojníka na třech různých kontinentech. Také v tomto díle se střídají dvě perspektivy vyprávění. První je psaná v er-formě z Burtonova pohledu, události se tedy dozvídáme od vševědoucího vypravěče, a druhá je psaná ich-formou a vždy se v ní střídá několik postav, které vyjadřují svoje názory na Burtona. Střídání perspektiv záměrně koresponduje se změnou kapitol a se změnou vypravěče.

Смяната на повествователната гледна точка към [...] Бъртън е мотивирана от неуловимия му, на пръв поглед изменчив характер, от менящите се роли, които той възприема. Всъщност Троянов обиграва и допълнително само подчертава смяната на идентичности, заложена в характерологичните дадености на реалното историческо лице. Бъртън е разкрит от перспективата на модерния фикционален източен разказвач, заимстващ от въображението на ориенталските придружители-водачи на английския пътешественик.⁵⁶

V Britské Indii je vypravěčem ich-formy Burtonův sluha Naukarám, který popisuje svůj život s Burtonem písaři, aby pro něj sepsal doporučující dopis, na jehož základě by mohl dostat nové zaměstnání. Dozvídáme se o Burtonovu příchodu do Indie, jeho lekcích hindštiny a indických vědomostí u tamního guru i o jeho konkubíně, která ho zasvěcuje do tajů tělesné lásky. Burton tehdy propadne kouzlu přestrojení, když zjistí, že jeho převleky a akcent jsou věrohodné. Od té doby se začíná jeho pravá identita rozplývat v množství převleků, které za svůj život vystřídá. Z rozkazu odchází Burton do Sindhu, dnešního Pákistánu, kam ho Naukarám následuje. Burton se zde začíná zajímat o islám, nechá se dokonce obřezat. Jeho nadřízení začnou využívat jeho dovednosti vydávat se za někoho jiného a z Burtona se stává anglický špión. Ti samí lidé však postupem času začnou pochybovat o jeho loajalitě. Burton je nakonec degradován a kvůli špatnému zdravotnímu stavu je mu umožněno vrátit se do

⁵⁶ РАЧЕВА, Бисерка. "Измерването на света" и бумът на немскоезичната книга. In: *LiterNet*, 15. 3. 2007, № 3 (88). http://litternet.bg/publish19/b_racheva/izmervaneto.htm z 17. 3. 2011

Anglie, kam ho Naukarám doprovází. Burton zde provokuje svým vzhledem a vystupováním a nemůže se dočkat, až bude moci Anglii zase opustit. Nakonec je to ale Naukarám, kdo odchází jako první pro opakovaná vzájemná nedorozumění mezi ním a italským kuchařem Burtonových rodičů.

Celý první oddíl se skládá z 64 scén, které jsou rozděleny do dvou cyklů, „wobei beim zweiten Zyklus viele der Rätsel gelöst werden, die im ersten Zyklus gestellt werden (sowohl die Zahl 64 als auch die zyklische Struktur verweisen auf zentrale hinduistische Konzepte).“⁵⁷

Druhá část se odehrává v Arábii, kam se Burton vydává v přestrojení za dervíše a arabského lékaře Mirzu Abdulláha na pouť do Mekky. Cestuje lodí i karavanou, sdílí společnou cestu s mnoha dalšími poutníky a nakonec se stane opravdovým hadžim. Oddíl však začíná dopisem velvyslance Vysoké Porty v Londýně tureckému velkovezírovi o anglickém vydání Burtonových zápisků o hadždži. Od toho se odvíjí celá druhá perspektiva, neboť díky ní se čtenáři skládá obrázek o Burtonovi během výslechů jeho společníků před a během cesty. Výslechy jeho spolucestovatelů provádějí tři lidé – šaríf, guvernér a kádí, a to téměř celý rok. Trojanow se pro literární formu výslechu rozhodl, aby zdůraznil politizaci druhého oddílu románu.⁵⁸ Nakonec ale vyslychající dospějí k závěru, že stejně nevědí, jaký byl Burtonův motiv k vykonání hadždže: „Wir wissen nicht, wann und wie dieser Sheikh Abdullah, dieser Richard Burton, zu einem Moslem wurde, ob er Moslem geblieben ist, ob er als Moslem die Hadj angetreten hat, wie rein sein Herz war, wie ehrlich seine Absicht.“⁵⁹

Třetí část začíná vyprávěním Afričana Sidi Mubaraka Bombaje sousedům, přátelům a rodině o svém životě, o mládí, své „první smrti“, kdy byl chycen a prodán do otroctví v Indii, o tom jak byl po smrti svého pána propuštěn z otroctví a o návratu do Afriky na Zanzibar. Tam si ho najali do svých služeb Richard Burton a John Hanning Speke jako průvodce na objevnou cestu k pramenům Nilu. Burton a Speke byli velmi odlišní, Burton se dokázal dorozumět s každým, kdežto Speke stěží ovládal hindštinu, kterou se dorozumíval s Bombajem. Přesto si však Speke s Bombajem k sobě našli cestu, zato Burton zůstal pro

⁵⁷ Článek *Román* v oddíle pojednávajícím o *Sběrateli světů* na oficiální webové stránce spisovatele Iliji Trojanowa: <http://www.ilija-trojanow.de/roman.cfm> z 14. 3. 2011.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007. S. 349.

Bombaje jen arogantním pozorovatelem. I v této části se střídá vyprávění z pohledu vševědoucího autora a Bombaje.

Der Weltensammler pojednává o tématu, které je pro Trojanowa velmi důležité, a to o prolínání kultur.⁶⁰ Ekaterina Klüh k tomu dodává, že:

Zentrales Thema in jeder Geschichte im Roman *Der Weltensammler* ist die Wahrnehmung des Anderen, wodurch die eigenkulturellen Einstellungen sichtbar werden. Die Darstellung einer der schillerndsten Figuren der Geschichte aus der Perspektive mehrerer Kulturen scheint auch der einzige Weg zu sein, der geeignet ist, dieser Figur gerecht zu werden.⁶¹

Jak už tomu bývá u Trojanowa zvykem, kniha je psána neobvyklým stylem, nacházíme v ní zápisky rozhovorů, dopisy, dokonce i mapy. Dochází k prolínání perspektiv, řeč autora i postav obsahuje mnoho slov z cizích jazyků, která jsou shrnuta v závěru knihy v glosáři. Trojanow schválně do textu vložil tolik cizích slov, aby se čtenář cítil jako na začátku pobytu v cizí zemi:

Смятам, че интересното на едно запознанство с чужда култура е болката, която се създава. [...] Тази трудност исках да я покажа чрез използването на много чужди думи, така че читателят също да се затрудни и да се сблъска с нещо непознато и по тоя начин да почувства.⁶²

Znovu je na místě ocitovat již zmíněnou Ekaterinu Klüh: „[...] die Romane folgen den Reiseberichten, welche ihrerseits ursprünglich v. a. Recherchezwecken dienen.“⁶³ *Der Weltensammler* vznikl dlouho. Samotné psaní trvalo sedm let, jak Trojanow uvádí v poznámce na konci románu:

„1998 – 2003: Great Eastern Royale, Bombay Central, Mumbai, Indien

2003 – 2005: Strathmore Road, Camps Bay, Kapstadt, Südafrika“.⁶⁴

Spisovatel také prováděl náročné rešerše v Indii, Africe i Arábii, mnohé sestávaly z opakování Burtonových cest. Spisovatel prošel například pěšky v Burtonových stopách Tanzanií a

⁶⁰ Srovnej např. HOSKOTE, Ranjit. TROJANOW, Ilija. *Kampfabsage. Kulturen bekämpfen sich nicht, sie fließen zusammen*. Blessing : München. 2007.

⁶¹ KLÜH, Ekaterina. *Interkulturelle Identitäten im Spiegel der Migranteliteratur. Kulturelle Metamorphosen bei Ilija Trojanow und Rumjana Zacharieva*. Königshausen & Neumann : Würzburg. 2009. S. 119.

⁶² АЛЕКСАНДРОВА, Ивайла. Илия Троянов: Бележки върху събирането на светове (Из представянето на книгата "Събирачът на светове", "Аполония" 2007). In: *Алтера*. 2007, ч. 10. S. 48.

⁶³ Tamtéž. S. 148.

⁶⁴ TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007. S. 518.

Zimbabwe a také vykonal hadždž. Sám Trojanow přiznává svou fascinaci Burtonem již od svých deseti let.

Mein zehnter Geburtstag: Ich sitze an einem Wasserloch im Tsavo-Nationalpark in Kenia und blättere durch einen illustrierten Band über die berühmten Entdecker Afrika, den mir meine Eltern geschenkt haben. [...] Keine der Illustrationen fasziniert mich mehr, als die nachkolorierte Gravur eines arabisch gekleideten Mannes mit wilden Gesichtszügen und strengen Augen. Wie merkwürdig: laut Bildunterschrift war dieser Mann war [sic] weder Sklavenhändler noch Sultan, sondern ein Brite. Als erster Europäer sei er in das Innere Ostafrikas vorgedrungen, auf der Suche nach den Quellen des Nils, und als einziger unter all den Entdeckern in meinem Buch sieht er aus wie ein Einheimischer. Das Abenteuer der Verkleidung erregt und verstört mich mehr als das Wagnis der Reise. Ich merke mir den Namen dieses seltsamen Mannes: Richard Francis Burton. Gut zwanzig Jahre später ziehe ich nach Bombay, Indien, weil ich beschlossen habe, einen Roman über Burton zu schreiben, oder vielmehr über die (Un)Möglichkeit, sich in die Fremde hineinzuleben.⁶⁵

⁶⁵ Článek *Figur* v oddíle pojednávajícím o románu *Der Weltensammler* na oficiální webové stránce spisovatele Iliji Trojanowa: <http://www.ilija-trojanow.de/weltensammler.cfm> ze 14. 3. 2011.

3 Recepce Iliji Trojanowa

V této kapitole se budeme zabývat recepcí Iliji Trojanowa v Bulharsku a potažmo v Německu. Jak jsme nastínili v předchozím oddíle, Trojanowy životní cesty vedly přes různé země. Narozen v Sofii bulharským rodičům, kteří s ním v dětství emigrovali, vyrostl převážně v Africe, studoval v Německu, žil v Indii, Jihoafrické republice a nyní pobývá ve Vídni. Vzhledem k těmto okolnostem, je těžké Trojanowa zařadit do literárních kategorií, přesto se tak však děje. Domníváme se, že v Bulharsku, jako v zemi autorova narození, a v Německu, jako v zemi autorova literárního jazyka, bude jeho recepce odlišná.

V naší práci nejprve analyzujeme situaci v Německu, resp. v německy mluvících zemích, abychom získali výchozí bod pro kontrastivní hodnocení Trojanowy recepce v Bulharsku. V podkapitole 3. 1 *Recepce Iliji Trojanowa v Německu* se budeme zabývat spisovatelovou recepcí v Německu. V oddíle 3. 1. 1. *Německo: Ilija Trojanow - spisovatel* analyzujeme, jak je spisovatel zobrazován v německém tisku. V oddíle 3. 1. 2 *Recenze děl Iliji Trojanowa v německé kulturní oblasti* provedeme analýzu německých recenzí námi zvolených Trojanových děl.

Poté přejdeme ke stěžejní části naší práce a v podkapitole 3.2 *Recepce Iliji Trojanowa v Bulharsku* provedeme analýzu situace v Bulharsku. V oddíle 3.2.1 *Bulharsko: Ilija Trojanow – spisovatel* zjistíme, jak je Trojanow představován v bulharském tisku. V oddíle 3.2.2 *Recenze děl Iliji Trojanowa v Bulharsku* se zaměříme na analýzu bulharského tisku (oddíl 3.2.2.1 *Analýza bulharských periodik*) a následně na podrobnou analýzu bulharských recenzí vybraných děl (oddíl 3.2.2.2 *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*, 3.2.2.3 *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* a 3.2.2.4 *Der Weltensammler*).

3.1 Recepce Iliji Trojanowa v Německu

V tomto oddíle představíme situaci v Německu, resp. německy mluvících zemích. Ilija Trojanow píše své knihy německy, originály jeho děl jsou vydávány na německy hovořícím území. Trojanow také přispívá do periodik těchto zemí. Domníváme se tedy, že německy mluvící země můžeme proto pro naši práci postavit do kontrastu s naší cílovou zemí, tedy

Bulharskem. Nyní se budeme zabývat recepcí Iliji Trojanowa v německé kulturní oblasti, převážně v Německu.

Jak už jsme zmínili, jedno z nejvýznamnějších literárních ocenění Trojanovy tvorby je cena Adelberta von Chamissa. Trojanow je tedy jasně řazen do kategorie „cizinců“ píšících německy. Zařadil se tak mezi další nositele této ceny, jako jsou např. Jiří Gruša, Libuše Moníková nebo další autor bulharského původu Dimitré Dinev.

Německá literární věda se již delší dobu musí vyrovnávat s otázkou, kam zařadit díla autorů s migrační zkušeností, s tzv. *Migrationshintergrund*⁶⁶. Německo je jedna z nejoblíbenějších přistěhovaleckých zemí v Evropě, a proto se není čemu divit, že zde žije i mnoho lidí s tzv. *Migrationshintergrund*. Jak počet těchto občanů stoupá, začali se mezi nimi objevovat i lidé s uměleckými, resp. literárními sklony.

Od 50. let 20. století se začala rozvíjet tzv. *Gastarbeiterliteratur*, což byl název absolutně nevhodný k označení této skupiny. Nejen proto, že se s pojmem *Gastarbeiter* pojí negativní konotace, ale také z toho důvodu, že většina autorů zahrnovaná do *Gastarbeiterliteratur* patřila mezi akademiky a ne dělníky.⁶⁷

Literární věda se o tuto kategorii nadále zajímá, protože jak v německé kulturní oblasti vznikají nová a nová díla druhé a třetí generace imigrantů, je tato otázka stále více aktuální. Problémem je však již to, shodnout se na pojmenování takovéto kategorie literatury. Setkáváme se s pojmy jako *Migrantenliteratur*, *interkulturelle Literatur*, *multikulturelle Literatur*, *andere deutsche Literatur*, *Ausländerliteratur*, *Exilliteratur* apod. Jedno je ale jisté, Ilija Trojanow je v Německu do této kategorie řazen, a to i přesto, že jeho biografie a bibliografie se dosti významně liší od ostatních autorů. Velká část autorů řazených k *Migrantenliteratur* totiž např. zpracovává téma migrace ve významné části svého díla. Trojanow se však k tomuto tématu vrací pouze zřídka. Pouze jedno jeho dílo můžeme nazvat

⁶⁶ V Německu mezi osoby s tzv. *Migrationshintergrund* patří např. imigranti, cizinci narození v Německu, cizinci, kteří získali německé občanství, němečtí krajané v cizině nebo potomci rodičů spadajících do těchto kategorií.

⁶⁷ KLÜH, Ekaterina. *Interkulturelle Identitäten im Spiegel der Migranteliteratur. Kulturelle Metamorphosen bei Ilija Trojanow und Rumjana Zacharieva*. Königshausen & Neumann : Würzburg. 2009. S. 14.

vyrovnáváním se s migrací, a tím je jeho první román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Je otázkou, zda můžeme jeho literární reportáž *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* nazvat jako zpracovávání migrantského tématu. V lehce zkrácené verzi této knihy, *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*, Trojanow píše, že si Bulharsko vybral jako příklad za všechny země bývalého sovětského bloku a že se tedy jedná o exemplární příklad, což vyplývá i z nového názvu knihy *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*:

Diese literarische Reportage über Bulgarien handelt nicht von Bulgarien allein, sondern von einer der turbulentesten und faszinierendsten Episoden der Weltgeschichte. Was mich vor Jahren zum Schreiben dieses Buches bewegt hat, ist der Mythos von der Revolution im Jahre 1989. Es betrifft die Welt zwischen Berlin und Wladiwostok, den Machtbereich eines gewaltigen Imperiums. Am Beispiel Bulgariens wollte ich begreifen, was 1989 und in den Jahren danach geschehen ist.⁶⁸

Domníváme se však, že i přesto se může jednat o určité zpracovávání a vyrovnávání se s migrantskou tematikou.

Německá literární věda tedy řadí Trojanowa do kategorie *Migrantenliteratur*, německy psané literatury tvořené autory neněmeckého původu, resp. autory s tzv. *Migrationshintergrund*. Ilija Trojanow je tak považován za specifickou součást německé literatury.

3.1.1 Německo: Ilija Trojanow - spisovatel

V tomto oddíle provedeme analýzu německého tisku, abychom zjistili, jak je Ilija Trojanow představován německému čtenáři. Pro naši práci jsme se během této analýzy i následné analýzy německojazyčných recenzí zaměřili na významné celoněmecké deníky. Jedná se o tato periodika: deníky *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung*, *die tageszeitung*, *Die Welt*, švýcarský deník *Neue Zürcher Zeitung*, který ovlivňuje celý německojazyčný kulturní prostor, a německý měsíčník *Der Spiegel*.

V německojazyčném tisku je Ilija Trojanow nejčastěji uváděn bez jakýchkoli vysvětlivek nebo pouze substantivem spisovatel, autor. Zde několik ukázek za všechny:

⁶⁸ TROJANOW, Ilija. *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*. Dtv : München. 2006. S. 9.

[...] meinte der **Schriftsteller** Ilija Trojanow ("Der Weltensammler")⁶⁹

Man wollte abwarten, was aus einer Buchmesse noch wird, die vom **Schriftsteller** Ilija Trojanow mit einem Rückblick auf pompösere Zeiten eröffnet wurde.⁷⁰

[...] meint **Bestsellerautor** Ilija Trojanow.⁷¹

Seit dreizehn Jahren lesen am großen Strom in der nicht als kulturaffin verschrienen Stadt Hamburg Dichter, unter ihnen [...] **Ilija Trojanow**⁷²

[...] die Handschrift des Schriftstellers Ilija Trojanow⁷³

Ilija Trojanow často publikuje sloupky pro noviny *die tageszeitung*. V medailoncích je často představován jako „**Schriftsteller und Weltensammler**“⁷⁴.

Týdeník *Die Zeit* píše naopak o Trojanowi ve článku zabývajícím se politikou integrace jako o „der **bulgarische** Schriftsteller Ilija Trojanow, der vor Kurzem in Wien-Josefstadt seinen neuen Wohnsitz bezogen hat“.⁷⁵

V článku nedělního vydání deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* o německých románech zabývajících se exotickými zeměmi je zastoupen *Der Weltensammler* a jeho autor, naopak popsáný jako „der wohl internationalste deutsche Gegenwartsschriftsteller Ilija Trojanow“⁷⁶.

⁶⁹ STRITTMATTER, Kai. Die Pekingente. In: *Süddeutsche Zeitung*. 28. 1. 2008.

<http://www.sueddeutsche.de/politik/trainieren-fuer-olympia-die-pekingente-1.257880> z 27. 3. 2011.

⁷⁰ JANDL, Paul. Sensible Leser. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 24. 11. 2008.

http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/aktuell/sensible_leser_1.1304639.html z 27. 3. 2011.

⁷¹ Setzt euch der Fremde aus! In: *Der Spiegel*. 12. 1. 2009.

<http://www.spiegel.de/reise/aktuell/0,1518,597060,00.html> z 27. 3. 2011.

⁷² JÜRGS, Michael. Das Böse hat einen Namen: Vattenfall. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 8. 4. 2011.

<http://www.faz.net/s/Rub117C535CDF414415BB243B181B8B60AE/Doc~E8D8E56C2EFE24537A7D9DF66CEFE313F~ATpl~Ecommon~Scontent.html> z 10. 4. 2011.

⁷³ ULLRICH, Bettina. Lesen und lesen lassen. In: *Die Welt*. 18. 11. 2010.

http://www.welt.de/print/welt_kompakt/vermischtes/article11014339/Lesen-und-lesen-lassen.html z 27. 3. 2011.

⁷⁴ např.: TROJANOW, Ilija. Gefährliche Illusion. In: *die tageszeitung*. 7. 9. 2010.

<http://www.taz.de/1/debatte/kolumnen/artikel/1/gefaehrliche-illusion-1/> z 27. 3. 2011.

⁷⁵ RIEDL, Joachim. Wir und die anderen. In: *Die Zeit*. 31. 1. 2008. <http://www.zeit.de/2008/06/Integration> z 27. 3. 2011.

⁷⁶ WEIDERMANN, Volker. In acht Romanen um die Welt. In: *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*. 2. 4. 2006, č. 13. S. 26.

Süddeutsche Zeitung ve svém příspěvku k frankfurtskému knižnímu veletrhu zmínily následujícím způsobem Trojanowa: „[d]er Schriftsteller Ilija Trojanow, **in Bulgarien geboren, auf Deutsch schreibend und ohnehin ein Weltenbummler**“⁷⁷.

Neue Zürcher Zeitung se ve svém článku o Georgi Gospodinovi krátce zmiňuje i o Trojanowi: „Ilija [sic] Trojanow ist schon **kein Bulgare mehr, er schreibt auf Deutsch, lebt in Wien und ist ständig auf Reisen**.“⁷⁸

Vidíme tedy, že německému publiku není třeba Iliju Trojanowa představovat. Pokud se pro to novinář přece jen rozhodne, volí často substantiva jako kosmopolita apod.

3.1.2 Recenze děl Iliji Trojanowa v německé kulturní oblasti

Nyní provedeme analýzu recenzí německojazyčného tisku. Jak jsme uvedli výše, recenze jsme vybrali z následujících periodik: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Süddeutsche Zeitung*, *die tageszeitung*, *Die Welt*, *Neue Zürcher Zeitung* a *Der Spiegel*.

3.1.2.1 Die Welt ist groß und Rettung lauert überall

Deník *Frankfurter Allgemeine Zeitung* přinesl dne 14. 12. 1996 recenzi na Trojanův románový debut *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Hubert Spiegel popisuje Trojanowa jako „gebürtige Bulgare“⁷⁹ a román jako „Exilantenmärchen“⁸⁰. Jedná se podle něj o rodinnou ságu a bildungsroman:

Ilija Trojanows erster Roman handelt von Exil und Würfelspiel, von der Trauer um die verlorene Heimat, dem Erzählen als Geheimnis des Überlebens und von der Lust an der Reise als Lebensform. "Die Welt ist groß und Rettung lauert überall" ist eine Familiensaga, bunt und lärmend, zum Teil hinreißend erzählt,

⁷⁷ IJO. Schönes Deutsch. In: *Süddeutsche Zeitung*. 7. 10. 2004. <http://www.sueddeutsche.de/kultur/buchmesse-splitter-schoenes-deutsch-1.423729> z 26. 3. 2011.

⁷⁸ PLATH, Jörg. Das Leben aus der sozialistischen Wasserflasche. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 12. 1. 2009. http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/aktuell/das_leben_aus_der_sozialistischen_wasserflasche_1.1681949.html z 15. 3. 2010.

⁷⁹ SPIEGEL, Hubert. Welt im Würfelbecher. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 14. 12. 1996, č. 292. S. B5.

⁸⁰ Tamtéž.

mit Sinn für skurrile Details, und zugleich ein etwas schräger Entwicklungsroman, der die Welt in den Würfelbecher packt.⁸¹

V krátkosti je také zmíněn Trojanův život, neboť Spiegel díky tomu míní, že „Ilija Trojanow weiß, wovon er spricht“⁸². Debut hodnotí jako vydařený:

Und tatsächlich sind die Vorzüge dieses Debüts beachtlich: Trojanow erzählt mit leichter Hand, farbig und einfallsreich. Er wechselt die Perspektiven mit großem Geschick, erzählt vielstimmig und vermag seinen Charakteren Leben einzuhauchen.⁸³

Recenzent ale kriticky hodnotí poslední oddíl knihy pojednávající o cestě kolem světa, hlavně přílišný happy end.

Kein Zweifel, daß Alexandar nun seinem Lehrmeister treu bleiben wird. Der verlorene Neffe hat die Sprache wiedergefunden, das Erzählen triumphiert, die Anekdote kittet den Riß in der Welt. So simpel, leider, liest sich Trojanows Exilantenmärchen vom Ende her. Und so schlicht ist dieses Buch zumindest in seinem letzten Drittel auch gestrickt. Die therapeutische Reise ist Trojanow gänzlich mißraten, auch wenn einzelnen Passagen wie etwa der Vollversammlung der New Yorker Taxifahrer hübsche Ideen zugrunde liegen. Aber Bai Dan verkümmert immer mehr zur Hutzelfee auf dem Tandem. [...] alle, alle Wünsche gehen in Erfüllung.⁸⁴

Také recenze deníku *Neue Zürcher Zeitung* kritizuje příliš zjednodušený, pohádkový konec: „Der von derartigen Kapriolen am Ende verblüffte Leser blickt zurück und weiss mit einem Mal, was der Autor ihm augenzwinkernd vorführe: «schöne Geschichten, gute Spiele».“⁸⁵ Také tato recenze řadí román do kategorie „Familiensaga“⁸⁶. Rainer vyzdvihuje realističnost kapitoly *Bericht über das Gelobte Land*: „Ilija [sic] Trojanow verschreibt in diesem Teil einen Wirklichkeitsausschnitt, dem man in der Gegenwartsliteratur wahrlich nicht allzuoft begegnet.“⁸⁷ Recenzent je přesvědčený, že románu bude dána nálepka postmoderní:

Literaturwissenschaftliche Sortierer und Taxierer werden dieses Buch wohl als Beispiel postmoderner Literatur zitieren. Eine grosse Bandbreite erzählerischer Formen und Stile, ein kokettes Spiel mit dem literarischen Fundus und dem Leser [...], ein Finale, das das Gelesene im nachhinein als grandiose Spielanleitung interpretiert – das alles ist mutig angepackt und über weite Strecken gekonnt verschachtelt.⁸⁸

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ MORITZ, Rainer. Schöne Geschichten, gute Spiele. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 5. 9. 1996.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

Recenzent nazývá román „weltläufig“⁸⁹ a „nicht alltäglich“⁹⁰ vysvětluje, proč tomu tak je, přičemž chválí Trojanowo umění vyprávět:

Es sind die kleinen Szenen, die unauffälligen Geschichten, die sich zwischen den grossen Erzählscharnieren ausbreiten. Die von der langsamen Annäherung zwischen Bai Dan und dem gelangweilten Alex, von den hartnäckigen Versuchen des Alten, dem Jungen neue Vitalität einzuflössen. [...] Das ist quicklebendiger Stoff, und hier vor allem zeigt sich, was Ilija Trojanow in erster Linie kann: erzählen, was keiner vor ihm erzählte, was keiner vor ihm so erzählte. Und das ist nicht wenig.⁹¹

Časopis *Spiegel* se ve svém článku *Weltreise mit Tandem* z 21. 10. 1996 také věnoval debutovému románu Iliji Trojanowa. Trojanow je představen jako „in Bulgarien geborenen Wahl-Münchner“⁹² a román se podle recenzenta zabývá následujícími tématy: „Asyl, Heimatlosigkeit und unerfüllte Sehnsüchte“⁹³. Recenze zdůrazňuje na jednu stranu orientální rysy, když zmiňuje příchod Bai Dana z Orientu do Německa, a také následující chválou Trojanowa: „Er verwebt Orientalisches mit Westlich-Technischem, tobt sich im Detail aus, um dann zum kühnen Zeiteinsatz anzusetzen. Kurz: Er überrascht, wo er nur kann.“⁹⁴ Na druhou stranu ale recenze zmiňuje také Trojanův africký povahový rys, neboť jeho neustálý optimismus prý pochází ze schopnosti vidět na všem kladnou stránku, tak jak je to zvykem v Africe.

Deník *Süddeutsche Zeitung* také přinesl roku 1996 článek věnovaný Trojanově debutu. Vyšel dva týdny po vydání románu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Trojanow je představen jako „[d]er 1965 in Sofia geborene Bulgare“.⁹⁵ Článek se však věnuje převážně Trojanově životní dráze a jeho představení německému publiku. Spisovatel si v textu např. stěžuje, že v Německu nejsou cizinci přijímáni do většinové společnosti a stále zůstávají cizinci. Samotnému románu je věnován pouze jeden odstavec:

Seinen Roman beginnt Trojanow mit einer osteuropäischen Familiensaga. Er erzählt die Flucht dieser Familie, beschreibt das Leben in italienischen Flüchtlingslagern, läßt zwei Hauptfiguren, den Spieler Bai Dan und den Nörgler Alex, in Deutschland ankommen und später bis nach Amerika reisen. „Das Gerippe zum Text ist autobiographisch, aber fast alle Einzelheiten, wie etwa der Ablauf der Flucht, sind

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² *Weltreise mit Tandem*. In: *Spiegel*. 21. 10. 1996, č. 43. S. 253.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ KUNISCH, Hans-Peter. Ich bin hier angekommen - und doch fremd. In: *Süddeutsche Zeitung*. 19. 9. 1996.

erfunden.“ Ein Spiel, das mit gegenwartspolitischen Passagen, wie den Textteilen „Asyl“ und „Exil“ kontrastiert.⁹⁶

3.1.2.2 Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land

Již v březnu roku 1999 vyšla recenze na tuto knihu v deníku *die tageszeitung*. V úvodu recenzent zajímavě srovnává knihu *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* s Trojanovým debutovým románem *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*:

„Hundezeiten“ heißt Ilja [sic] Trojanows jüngstes Buch. Gegenüber dem Erstling „Die Welt ist groß und Rettung lauert überall“ deutet das einen gewissen Utopieverlust an, der kaum dem Naturell des Autors geschuldet ist.⁹⁷

Recenzent chápe knihu také jako Trojanow – jako exemplární příklad, náročnou, ale záslužnou činnost:

„Hundezeiten“ ist ein Reportage-Essay, der am Beispiel Bulgariens nachvollziehbar machen will, was seit 1989 geschah, „wie sich die Details einer entwicklung darbieten, der in jedem Artikel und in jeder Sonntagsrede das ‚Prädikat‘ historisch verliehen wird.“ Das ist viel. Aber einer musste es tun.⁹⁸

Groß vyzdvihuje Trojanowy důkladné rešerše. Knihu hodnotí jako excelentní zachycení poměrů okrášlené černým humorem:

„Hundezeiten“ ist ein exzellentes Buch über unerhältliche Verhältnisse. Auswege aus der auch selbstverschuldeten Unmündigkeit hat es naturgemäß nicht zu bieten, wohl aber große Gaben jenes schwarzen Humors, ohne den Bulgarien ganz in Koma läge.⁹⁹

V srpnu roku 1999 publikoval deník *Neue Zürcher Zeitung* krátkou recenzi na toto Trojanowo dílo. Recenze se zabývá třemi knihami, jejichž hlavním témem je Bulharsko. Jednou z nich je i tato Trojanowa literární reportáž. Recenzentka knihu představuje jako „dickleibige Erhebung über aktuelle bulgarsiche Zustände“¹⁰⁰. Podotýká, že kniha je velmi objektivní, přestože by se dal z rodiných důvodů očekávat opak: „Subjektivität hätte man eher von dem gebürtigen Bulgaren Ilija Trojanow erwartet, der doch über die «Heimkehr in ein fremdes Land» [...] berichten will. Doch die Empfindungen des Autors bleiben weitgehend

⁹⁶ Tamtéž.

⁹⁷ GROß, Thomas. Allein gegen die Mafia. In: *die tageszeitung*. 25. 3. 1999.

⁹⁸ Tamtéž.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ DÖBLER, Katharina. Wieviel Hunde braucht der Mensch? Fremdes Land – drei Reisen nach Bulgarien. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 5. 8. 1999.

aussen vor.“¹⁰¹ Také tato recenze vyzdvihuje velké množství rešerší a originálních rozhovorů, které tak tvoří polyfoní obraz Bulharska.

Sein Buch ist im Grunde eine journalistische Sammlung von kaum zu überbietender Ausführlichkeit, in die sehr viel Reschersche investiert wurde. Tatsachenmaterial, oft auch unhandliches, ist der Hauptbestandteil, und der Text enthält vorwiegend Gesprächspassagen [...]. Da dieses Originaltonmaterial in Sprachduktus und Struktur an sich schon sehr vielsagend ist, kommt in der Zusammenstellung so etwas wie ein polyphones Porträt zustande.¹⁰²

Recenzentka hodnotí knihu jako dokument beznaděje: „Der vielstimmige Bulgarien-Bericht Trojanows ist ein Dokument der Hoffnungslosigkeit.“¹⁰³

Recenze deníku *Frankfurter Allgemeine Zeitung* z listopadu 1999 na Trojanowu knihu *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* začíná shrnutím bulharské novodobé historie od roku 1923, tak jak ji ve své knize líčí Trojanow. Předpokládáme, že příčinou je snaha nejprve seznámit německého čtenáře se základními fakty novodobé bulharské historie pro lepší pochopení recenze, potažmo knihy. Recenzent knihu představuje jako „Ilija Trojanows eigenwilliger Landesgeschichte“¹⁰⁴. V Trojanowi jako emigrantovi se podle Kisslera mísí hněv a zmatek z panujících poměrů: „Der vor vierunddreißig Jahren in Sofia geborene Autor, der als Kind über Italien nach Deutschland fliehen konnte, bewertet seine Fundstücke mit der Wut des ehemals Einheimischen und der Fassungslosigkeit des längst Ausgewanderten.“¹⁰⁵ Za jeden z vrcholů knihy považuje recenzent „[d]ie bizarre Anekdote vom patriotischen Hungerstreik“¹⁰⁶. Zapůsobilo na něj také množství rešeršovaného materiálu, které přiměje čtenáře s Trojanowem souhlasit.

Eine wahre Flut an teils angelesenem, teils während mehrmonatiger Reisen recherchiertem Material stützt auf beeindruckende Weise die These von der Kontinuität des öffentlichen Lebens.[...] Angesichts der Masse an durchweg niederschmetternden Belegen hat der Leser keine andere Wahl als dieser Auffassung bedrückt zuzustimmen.¹⁰⁷

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ KISSLER, Alexander. Hungerstreik. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2. 11. 1999, č. 255. S. 50.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž. Trojanow popisuje, jak stávkový komitét složený z významných bulharských osobností, který v létě 1991 hladovkou protestoval proti nové ústavě, v noci tajně chodil do restaurace na jídlo.

¹⁰⁷ KISSLER, Alexander. Hungerstreik. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2. 11. 1999, č. 255. S. 50.

Přesto má Kissler k Trojanově výzkumu dvě výtky. První se týká toho, že Trojanow již na začátku knihy předpokládá výsledný stav výzkumu a interpretuje bez pádných důkazů. Tak sám sobě škodí, neboť fakta jsou na jeho straně.

Nachhaltiger und argumentativ schlüssiger wäre dieser Befund jedoch, würde er nicht schon der ersten Seite des Buches vorausgesetzt. Nach wenigen Sätzen bricht Trojanow seine einleitenden Fallstudien ab, um den Sachverhalt durch eine polemische und nicht immer aus der Detailbeobachtung erwachsende Deutung zu überlagern. Ein Tendenzschriftsteller bei dürftigem Material verführe so. Da Trojanow aber die Fakten reichlich auf seiner Seite weiß, beschädigt das vorschnelle Generalisieren die Überzeugungskraft der Schlüsse.

Další slabinu textu spatřuje recenzent v jazyce autora. Podivuje se gramatické a lexikální úrovni textu již vyzrálého autora:

Zum zweiten ist der Autor trotz dieser ungezügelter Urteilsfreude derart vom Erkenntniswert seiner Quellen überzeugt, dass er auf ihre stilistische Präsentation keinerlei Mühe verwandt hat. [...] Grammatikalische und lexikalische Fehler zuhauf tragen ebenfalls dazu bei, an der handwerklichen Qualifikation eines Autors zu zweifeln, der mit den "Hundezeiten" bereits sein neuntes Werk vorlegt.¹⁰⁸

Přese všechno doporučuje recenzent četbu knihy, neboť „[d]ie weit über hundert Stimmen, die in dem Buch zu Wort kommen, verdienen es gehört zu werden.“¹⁰⁹

3.1.2.3 Der Weltensammler

Deník *Süddeutsche Zeitung* publikoval v březnu 2006 recenzi na tento Trojanův román. Recenzent chválí Trojanowa za to, že Burtona nezobrazuje pouze pozitivně a jednostranně, čímž dal vzniknout historickému románu a ne ódě na jednoho člověka:

Außer Bewunderung und Sympathie [zu Burton], die das geradezu hochmütige Unterfangen fast 500 Seiten vorantreiben, bringt er [Trojanow] ihm [Burton] auch jene Distanz entgegen, die dafür sorgt, dass dies kein Hymnus auf einen titanischen Charakter wurde, sondern ein historischer Roman, der so spannend und intelligent, so farbenprächtigt und reflexiv zugleich ist, dass er seinesgleichen sucht.¹¹⁰

Recenze zmiňuje Trojanův život, neboť díky své životní pouti dokáže zobrazovat Burtona i z pohledu domorodců:

Ehe die Abenteuer sich verselbstständigen und wir uns in lauter exotischen Episoden über Opiumhändler und Kurtisanen verlieren, bricht Trojanow der Erzählfluss, indem er Burtons Sicht auf die indische Fremde die Sicht der Inder auf den britischen Fremden entgegenstellt.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ GAUS, Karl-Markus. Portwein gegen Wortschatz. Wie man Welten sammelt: Ilija Trojanows Abenteuerroman. In: *Süddeutsche Zeitung*. 18. 3. 2006.

Für ein solches Doppelspiel ist der Autor lebensgeschichtlich prädestiniert und durch sein stupendes Wissen befähigt.¹¹¹

Závěrem recenzent uvádí, že se kniha dotýká aktuálních otázek dneška, neboť změnou pohledu si můžeme mnohé uvědomit:

Durch das Raffinement dieses perspektivischen Erzählens gelingt es Trojanow, sowohl ein schillerndes Bild Indiens, Arabiens, Ostafrikas zu geben, gesehen mit den Augen des getriebenen Europäers, als auch den Charakter, das Streben dieses exzentrischen Engländer aus der Perspektive von Indern, Arabern, Afrikanern zu deuten. Die Fremde, in diesem Opus magnum eines Autors in seinen mittleren Jahren wird sie uns als eine doppelte kenntlich: So fremd uns die islamische oder die hinduistische Kultur anmuten, betrachtet man die Welt einmal von Bombay, Kairo oder von Bagamoyo an der Küste Ostafrikas aus, ist es der Westen, dessen Fremdheit zu staunen Anlass gibt.¹¹²

Nedělní vydání novin *Frankfurter Allgemeine Zeitung* přineslo v březnu 2006 obsáhlou recenzi na Trojanův román *Der Weltensammler*. Přestože se román odehrává v 19. století, je podle recenzenta zároveň výrazně aktuální:

Burton ist die Titelfigur in Trojanows Roman „Der Weltensammler“, einem wunderbaren und wundersamen Buch, das tief im 19. Jahrhundert spielt und doch so gegenwartsnah ist, wie man sich das nur wünschen kann. [...] Erklärungen und dürre Begriffe wie Interkulturalität lösen sich auf in Geschichten. Und deshalb ist dieser Roman so nah an der Gegenwart: Gerade weil er diesen Burton nicht aus seiner Welt herauslösen, sondern ihn in seiner Zeit verorten will.¹¹³

Recenzent považuje knihu za dobrodružný román, ze kterého se částečně ozývá Karl May, ale Trojanow se od něj svým přístupem výrazně odlišuje, neboť procestoval v Burtonových stopách svět: „Ein fernes Echo von Karl May liegt über dem Roman, eine sublimierte Erinnerung an alte Abenteuerbücher, aber Ilija Trojanow hat die Welt eben nicht in Bibliotheken erkundet, er ist Burton nachgereist.“¹¹⁴ Kniha nemůže být biografií, neboť Burtonova žena spálila po smrti svého manžela veškeré jeho neuveřejněné poznámky, a proto se o něm nemůžeme více dozvědět. Körte vyzdvihuje především Trojanowo umění portrétu:

Was es so besonders macht, das ist allerdings nicht bloß sein Held, es ist vor allem Trojanows raffinierte Porträttechnik. Er schlüpft nicht einfach in Burtons Haut. Er inszeniert die drei Teile des Romans, die den

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ KÖRTE, Peter. Ilija Trojanow: „Der Weltensammler“. In: *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*. 5. 3. 2006.

<http://www.faz.net/s/Rub7D547056E7F74D8ABD3F685341F4AC36/Doc~E658F1DF5440C4F7BA38D121003B1C7E7~ATpl~Ecommon~Scontent.html> z 27. 3. 2011.

¹¹⁴ Tamtéž.

Stationen Indien, Mekka und Afrika entsprechen, jeweils als einen mittelbaren Dialog zweier Perspektiven.¹¹⁵

Týdeník *Die Zeit* se také věnoval tomuto románu. Podle recenzenta se jedná o „ein überzeugender Dialog über Fremdheit und Fremde“.¹¹⁶ Přese všechna dobrodružství je hlavním tématem románu tento aktuální dialog:

Denn bei aller Abenteuerlichkeit und Weltensamlerei geht es im Kern um jenen unendlichen und gerade heute höchst aktuellen Dialog über Fremdheit und Fremde. Dem hat Ilija Trojanow in seinem großartigen, Epochen und Kulturen umspannenden Roman eine authentische, moderne und polyfone Stimme gegeben.¹¹⁷

V článku je zmíněn spisovatelův život, neboť bez jeho životních zkušeností, bez jeho „sbírání světů“ by nemohl takový román napsat:

Doch ohne seine eigene Lebensreise von Sofia, wo er 1965 geboren wurde, über Kenia und Deutschland bis nach Mekka und nach Bombay, wo er 1998 bis 2003 in der Nähe von Burtons Einsatzorten lebte, wäre dieses Buch nicht entstanden. Ein Weltensammler eigener Art ist Trojanow, und jede Zeile seines Romans ist von Lebenserfahrung gesättigt.¹¹⁸

Gohlis vyzdvihuje Trojanův poklidný styl psaní: „Bereits in seinen Reiseberichten aus Indien und Arabien hat Trojanow einen ruhigen, konzentrierten Erzählton trainiert. Im *Weltensammler* hat er ihn zu einer sehr anschaulichen, vielstimmigen Sprache kultiviert [...]“.¹¹⁹

Uwe Wittstock publikoval v deníku *Die Welt* recenzi na román *Der Weltensammler* po jeho vyznamenání cenou Lipského knižního veletrhu v březnu roku 2006. Recenzent zařazuje Trojanowa mezi německé literáty poslední doby jako jsou např. Sten Nadolny, Christoph Ransmayr či autor mezinárodního bestselleru *Die Vermessung der Welt*¹²⁰ Daniel Kehlmann, neboť se vrací spolu s ním do 19. století. Recenzent však kritizuje Trojanowa za to, že dobrodružnou látku nezobrazuje dramaticky:

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ GOHLIS, Tobias. Der Mann ohne Grenzen. In: *Die Zeit*. 16. 3. 2006.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ KEHLMANN, Daniel. *Die Vermessung der Welt*. Rowohlt : Reinbek bei Hamburg. 2005. Česky vyšlo pod názvem *Vyměřování světa*. Vakát : Brno. 2007.

Je abenteuerloser die Gegenwart zu werden scheint, desto verlockender wirkt offenbar die abenteuerliche Vergangenheit. [...] Anders als Nadolny, Ransmayr oder Kehlmann legt Trojanow allerdings wenig Wert darauf, die dramatischen Erlebnisse seines Helden auch dramatisch zu schildern.¹²¹

Vytýká Trojanowi přílišnou hektičnost a rozdrobení děje, a to zejména v první a druhé části románu:

Zumal wenn er von dessen Zeit in Indien und Arabien berichtet, sprengt er Burtons Biographie auf in ungezählte Splitter, springt hektisch hin und her zwischen Vor- und Rückblenden, Briefen oder Geheimberichten, Träumen und Fieberphantasien. Er sorgt so dafür, daß kein größerer erzählerischer Zusammenhang entstehen kann und jeder noch so zaghaft sich andeutende Spannungsbogen frühzeitig kleingehäckselt wird.¹²²

Wittstock soudí, že Trojanowi jde převážně o formu a ne o vyprávění. Podivuje se tedy nad tím, proč je poslední část knihy psána klasickým stylem a proč tak tedy není napsaná celá kniha:

Trojanow will offenkundig nicht die Geschichte eines Lebens erzählen, sondern vor allem im ambitionierten Spiel mit literarischen Formen glänzen. Merkwürdigerweise verläßt ihn dieser Ehrgeiz im abschließenden Kapitel über Burtons Ostafrika-Reise, das vergleichsweise stringent geschrieben ist. Doch wenn er hier einer eher traditionellen chronologischen Erzählweise vertraut, warum dann nicht auch in den ersten beiden Abschnitten?¹²³

Podle recenzenta je Burtonův život doplňován vyprávěním domorodců z důvodu politické korektnosti. Wittstock zde Trojanowi vytýká dva nedostatky. Domorodci nemají skoro žádný vlastní literární život, mají pouze vyjadřovat protikoloniální postoj, a tak relativizovat Burtonovy činy. Jedná se pouze o hlásné trouby Trojanowa euroskeptismu.

[Burton] entspricht in etlichen Punkten nicht den heutigen Vorstellungen von politischer Korrektheit. Um hier mit literarischen Mitteln für Ausgleich zu sorgen, bemüht sich Trojanow, jede von Burton erforschte Weltgegend nicht nur aus der Perspektive seines Helden zu zeigen, sondern zugleich auch denselben aus der Perspektive der Einheimischen.

[...]

Dieses Kunstgriff Trojanows hat für den Roman allerdings zwei Nachteile: Zum einen entwickeln die einheimischen Erzähler erstaunlich wenig eigenes literarisches Leben. Man merkt ihnen überdeutlich an, daß sie in erster Linie als antikolonialistische Korrekturinstanzen gedacht sind, die relativieren sollen, was über Burtons waghalsige Unternehmungen berichtet wird. Zum anderen stammen diese fiktiven Gegenpositionen genau betrachtet eben nicht von Indern, Arabern oder Afrikanern des 19. Jahrhunderts, sondern naturgemäß von dem Europäer Trojanow. Und der legt bei dieser Gelegenheit den nichteuropäischen Zeitgenossen Burtons manches europaskeptische Argument von heute in den Mund.

¹²¹ WITTSTOCK, Uwe. Halbverdauter Schlaf. In: *Die Welt*. 25. 3. 2006. http://www.welt.de/print-welt/article206206/Halbverdauter_Schlaf.html z 27. 3. 2011.

¹²² Tamtéž.

¹²³ Tamtéž.

Was nicht nur in historischer Hinsicht fragwürdig ist, sondern seinerseits einen spürbaren Beigeschmack von retrospektiver kolonialer Bevormundung hat.¹²⁴

Recenzent na závěr ještě jednou vytýká románu nejednotnost a rozmělněnost některých pasáží. Jakoby snad autor věděl o Burtonovi příliš mnoho a stále si vzpomínal na nové příhody, které je nutno sdělit:

Zu den Eigentümlichkeiten des Romans gehört, daß er einen recht uneinheitlichen Tonfall pflegt. [...] Gelegentlich hat man das Gefühl, der Autor weiß so viel über seinen Helden, daß er immer mehr Ideen und Erwägungen in seinen Text preßt, darüber aber die sinnliche Schilderung der fremden Welten, die Burton erforschte, aus den Augen verliert.¹²⁵

3.2 Recepce Iliji Trojanowa v Bulharsku

V této podkapitole se budeme zabývat tím, jak je Ilija Trojanow představován v médiích bulharskému čtenáři. Pro náš rozbor jsme se zaměřili na bulharské deníky distribuované celostátně. Zkoumali jsme deníky *24 часа*, *Демокрация*, *Дневник*, *Монитор*, *Стандарт*, *Труд*, týdeník *Капитал*, který se sice zaměřuje převážně na ekonomiku, ale zabývá se i kulturní sférou v Bulharsku. Dále jsme také analyzovali odborný týdeník *Култура*, časopis *Страница* a elektronický časopis *Литературен клуб*, které se zaměřují na kulturu, německo-bulharský časopis *Елиас Канети*, kde jsme předpokládali vzhledem k dvojazyčnému zaměření výskyt článků o Trojanowi.

Jak si popíšeme níže, nejčastěji je Trojanow v médiích zobrazován jako bulharský spisovatel píšící německy. Trojanow také bývá řazen mezi bulharskou exilovou literaturu po boku např. Dimirté Dineva nebo Zahari Karabashlieva. Spisovatel je například zmiňován ve stati Nikolaje Aretova o bulharské exilové literatuře:

По-различен [от Димитър Динев] и далеч не толкова съзнателно провокативен е Илия Троянов (1965--; WGer, WEngl, S и др.), който също публикува активно на немски. Книгата му „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ (1997, 2007) е преведена на български, има две издания и бе оценена високо от критиката. На добър интерес се радва и екранизацията на романа (режисьора Стефан Командарев, 2008). Наред с многобройните и несъмнено положителни отзиви в медиите в интернет форумите се прокрадват и хапливи подхвърляния, свързани с факта, че Троянов е приел исляма.¹²⁶

¹²⁴ Тамtéž.

¹²⁵ Тамtéž.

¹²⁶ АРЕТОВ, Николай. *Българската емигрантска литература: поглед от дома*. In: *Словото*. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=38&WorkID=16629&Level=1> z 25. 3. 2011.

3.2.1 Bulharsko: Ilija Trojanow - spisovatel

Nejprve si ukážeme, jak je Trojanow v mediích popisován. Naší analýzou jsme zjistili, že média ho nejčastěji představují jako bulharského spisovatele píšícího německy. Zřídka je popisován jako německý spisovatel bulharského původu. Příklady budou následovat v příslušných oddílech.

Nejčastěji je tedy Trojanow představován bulharskému publiku jako Bulhar píšící německy. Některé články ho však nechtějí tímto způsobem škatulkovat a popisují ho jiným způsobem např. jako kosmopolitu nebo spisovatele známého jak v Bulharsku, tak v Německu. Následuje několik příkladů:

V recenzi deníku *Стандард* na Trojanowo dílo *Номад на четири континента : По стъпките на Ричард Франсис Бъртън* je Trojanow představen jako „писателят¹²⁷ космополит¹²⁸“.

V krátké recenzi deníku *Монитор* na bulharský překlad Trojanowy knihy *Щурият глобус* je Trojanow uveden jako „нашумелият в Германия и у нас писател Илия Троянов¹²⁹“.

Roku 2005 otiskly noviny *Дневник* článek o Bulhařích, kteří uspěli v zahraničí. Zmiňují i Trojanowa, a to dokonce jako spisovatele proslulejšího v cizině než doma: „[...] писатели като Илия Троянов [...] в чужбина присъстват като представители на своята родина по-трайно, отколкото в самата България.“¹³⁰

¹²⁷ Tučné písmo používáme při kladení důrazu v citacích. Nejedná se o původní zdůraznění.

¹²⁸ КРАПАЧЕВА, Искра. Книгата "Номад на четири континента" тръгва на 9 март. In: *Стандард*. 2. 3. 2009. <http://paper.standartnews.com/bg/article.php?article=268890> z 26. 3. 2011.

¹²⁹ ГАБРОВСКА, Людмила. Илия Троянов събра копнежите си по света. In: *Монитор*. 31. 12. 2010. <http://www.monitor.bg/article?id=274300> z 26. 3. 2011.

¹³⁰ АНДРЕЕВ, Александър. Популярност и граници. In: *Дневник*. 5. 1. 2005. http://www.dnevnik.bg/analizi/2005/01/05/84048_populiarnost_i_granici/ z 26. 3. 2011.

Deník *Стандард* naopak často zmiňuje Trojanowa pouze jako spisovatele bez bližšího uvedení, např. v článku o širší nominaci filmu *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде* na Oscara: „по едноименния роман на **писателя** Илия Троянов“¹³¹.

Deník *24 часа* se ve svém příspěvku *Писателите ни най-търсени за четене вкъщи* zabýval analýzou návštěvníků bulharských knihoven. Mezi nejpopulárnějšími spisovateli bulharských čtenářů je jmenován i Ilijia Trojanow, který je zařazen mezi domácí autory:

Много се търсят "По особено жесток начин" на Свобода Бъчварова, книгите на Людмила Филипова "Мастиленият лабиринт", "Стъклени съдби" и "Червено злато", романите на Георги Господинов, Михаил Вешим, Алек Попов, Теодора Димова, **Илия Троянов**, Захари Карабашлиев, Георги Стоев, "Български хроники" на Стефан Цанев.¹³²

Тýденík *Култура* přináší recenzi tehdy ještě v Bulharsku nevydaného Trojanowa debutu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* a rozhovor s autorem. Článek je zakončen shrnutím konce románu, kdy starci, zejména Peio, Dimtscho a Pentscho, vyhazují agresivní mladíky z kavárny:

Пейо Яворов, Димчо Дебелянов и Пенчо Славейков ще избавят България и от борците, рекетъорите и политическата измет: шегата, утопията или надеждата на **Илия Троянов**, далечният и близък немскоезичен колега на Пейо, Димчо и Пенчо.¹³³

Deník *Монитор* zařadil ve svém článku 5+5. *НАЙ-ПРОДАВАНИ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ ПО СВЕТА И ЧУЖДИ - У НАС*¹³⁴ Iliju Trojanowa na první místo jako nejprodávanějšího bulharského autora ve světě.

3.2.1.1 Ilija Trojanow – německý autor bulharského původu

V tomto oddíle představíme příklady z bulharského tisku, které představují Iliju Trojanowa jako německého autora.

¹³¹ АСН. "Светът е голям" на опашка за Оскар. In: *Стандард*. 21. 1. 2010.

<http://www.standartnews.com/news/details/id/56268/> z 26. 3. 2011.

¹³² ВАЧЕВА, Мила. Писателите ни най-търсени за четене вкъщи. In: *24 часа*. 3. 4. 2009.

<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=34958> z 26. 3. 2011

¹³³ ЧИВИКОВ, Жерминал. Нов глас в немската проза. In: *Култура*. Брой 47, 22. 11. 1996. S. 5.

¹³⁴ ГАБРОВСКА, Людмила. 5+5. НАЙ-ПРОДАВАНИ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ ПО СВЕТА И ЧУЖДИ - У НАС. In: *Монитор*. 23. 5. 2009. <http://www.monitor.bg/article?id=199650> z 27. 3. 2011.

Noviny *Дневник* ve svém článku *Идва силна "Аполония"* o nadcházejícím festivalu umění Apolonia, na kterém Ilija Trojanow představí svůj román *Der Weltensammler*, uvádí spisovatele jako „**немският писател от български произход** Илия Троянов“¹³⁵.

Stejným způsobem, „**немски автор с български произход** - Илия Троянов“¹³⁶, je Trojanow zmíněn i v článku stejných novin o Stefanu Komandarevovi, režisérovi filmu *Svět je velký a spása číhá všude*.

Také deník *Труд* v popisku k rozhovoru s Christem Mutaфchievem, herecem ve vedlejší roli ve filmu *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде* uvádí autora knižní předlohy jako „**германския писател от български произход** Илия Троянов“¹³⁷.

Deník *Dnevnik* ve svém článku představujícím Trojanowa a jeho díla zobrazuje spisovatele také jako „**немския писател с български произход** Илия Троянов“¹³⁸.

3.2.1.2 Ilija Trojanow – bulharský autor píšící německy

V tomto oddíle představíme příklady z bulharského tisku, které představují Iliju Trojanowa jako bulharského autora.

Deník *Дневник* přinesl článek o vyrovnávání se s nedávnou minulostí, kde zmiňuje i Trojanowa jako autora knihy *Кучешки времена* na stejné téma. Zde je naopak popsán jako „**българският писател, пишещ на немски**, Илия Троянов“¹³⁹.

¹³⁵ СТОЯНОВА, Оля. Идва силна "Аполония". In: *Дневник*. 12. 8. 2007.

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/12/367595_idva_silna_apoloniia/ z 26. 3. 2011.

¹³⁶ У нас все още е нова идеята, че от качествено кино може да се печели. In: *Дневник*. 13. 11. 2003.

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2003/11/13/60437_u_nas_vse_oshte_e_nova_ideiata_che_ot_kachestveno_kino/ z 26. 3. 2011.

¹³⁷ ЧАЛЪКОВА, Вера. Хр. Мутафчиев: Плача, като гледам "Светът е голям..." In: *Труд*. 9. 3. 2010.

<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=406630> z 26. 3. 2011.

¹³⁸ СТОЯНОВА, Оля. Идва "Събирачът на светове". In: *Дневник*. 19. 8. 2007.

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/19/369589_idva_subirachut_na_svetove/ z 26. 3. 2011.

V jiném článku týchž novin se píše o „най-успелият в Европа български писател Илия Троянов“¹⁴⁰.

Deník *Monitor* publikoval článek o „[н]омадът Илия Троянов“¹⁴¹ a jeho čtenářských přednáškách v Bulharsku. Spisovatele představuje následovně: „Илия Троянов е **сред най-известните българи в чужбина** и от години **пише на немски език**.“¹⁴²

Článek stejného deníku informující o Frankfurtském knižním veletrhu, kterého se účastnil za bulharskou stranu i Trojanow, popisuje spisovatele jako „**българинът Илия Троянов**, който от години **живее в чужбина и пише на немски**.“¹⁴³ Jiný článek zobrazuje Iliju Trojanowa následovně: „**[б]ългарският писател, който живее в чужбина и пише на немски език**“.¹⁴⁴

Deník *24 часа* přináší informaci o tom, že film *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде* se dostal do širší nominace na Oscary. Uvádí, že film byl natočen podle knihy „на писателя Илия Троянов - **емигрант, който пише на немски**“¹⁴⁵.

¹³⁹ Далечното близко минало. In: *Дневник*. 10. 9. 2008.

http://www.dnevnik.bg/dnevnikplus/2008/09/10/548254_dalechnoto_blizko_minalo/?print=1 z 26. 3. 2011.

¹⁴⁰ РФИ започва излъчването на европейската мрежа "ЕураНет". In: *Дневник*. 26. 3. 2008.

http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2008/03/26/476304_rfi_zapochva_izluchvaneto_na_evropeiskata_mreja_euranet/ z 26. 3. 2011.

¹⁴¹ ГАБРОВСКА, Людмила. Номадът Илия Троянов: се връща за премиера. In: *Монитор*. 25. 2. 2009.

<http://www.monitor.bg/article?id=189463> z 26. 3. 2011.

¹⁴² Тамтѣж.

¹⁴³ ГАБРОВСКА, Людмила. Немски издатели наддават за български писатели. In: *Монитор*. 22. 10. 2008.

<http://www.monitor.bg/article?id=174353> z 26. 3. 2011.

¹⁴⁴ ГАБРОВСКА, Людмила. Илия Троянов откри Панаира на книгата във Виена. In: *Монитор*. 21. 11.

2008. <http://www.monitor.bg/article?id=178114> z 26. 3. 2011.

¹⁴⁵ ЛИТОВА, Марияна. Зарове на BG табла тракнаха в Холивуд. In: *24 часа*. 21. 1. 2010.

<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=351255> z 26. 3. 2011.

3.2.2 Recenze děl Iliji Trojanowa v Bulharsku

V tomto oddíle provedeme analýzy recenzí otištěných v bulharských masmédiích, abychom následně mohli vyvodit závěry, jak je Ilija Trojanow v Bulharsku přijímán. Nejprve začneme stručnou analýzou současných periodik, budeme zjišťovat, do jaké míry se o Iliju Trojanowa zajímají. V dalším oddíle pak podrobně rozebereme jednotlivé bulharské recenze na tyto Trojanowy díla: *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*, *Hundezeiten*. *Heimkehr in ein fremdes Land* a *Der Weltensammler*.

3.2.2.1 Analýza bulharských periodik

Deník *Дневник* přinesl recenze na následující Trojanowa díla, přeložená do bulharštiny: *Щурият глобус*, *Номад на четири континента* a krátká představení knih *Кучеици времена* a *По пътя на Ганг*. Překvapivě nepublikoval recenze na romány *Събирачът на светове* a *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде*. Poslední dvě jmenované knihy pouze představil v článku zabývajícím se Ilijou Trojanowem. Přestože se tento článek jmenuje *Идва "Събирачът на светове"*, zabývá se článek hlavně Trojanowem, krátce představuje knihu *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде* a nejslavnější Trojanův román je pouze odbyt větou: „Тези дни излезе на български език романът "Светът е голям и спасение дебне отвсякъде" на немския писател с български произход Илия Троянов.“¹⁴⁶

Deník *24 часа* se nejčastěji věnuje zprávám o filmu *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде*. Recenze na Trojanowy díla nepřináší.

Podobná situace je v deníku *Труд*. Nejčastěji se články zabývají filmem *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде*, někdy také v souvislosti s politikou. Komentují např. Trojanowy sloupky v německém tisku.

Deník *Сеза* o Trojanowi zprávy nepřináší.

¹⁴⁶ СТОЯНОВА, Оля. Идва "Събирачът на светове". In: *Дневник*. 19. 8. 2007.

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/19/369589_idva_subirachut_na_svetove/ z 26. 3. 2011.

Deník *Стандард* píše o Trojanowi nejčastěji v souvislosti s literárními oceněními, či událostmi. Recenze o Trojanových dílech nepublikuje.

Deník *Монитор* publikuje články o spisovateli relativně často. Přinesl s ním několik rozhovorů, recenzi na jeho knihu *Der entfesselte Globus* v bulharském překladu.

Týdeník *Капитал* píše o Trojanowi relativně často. Publikoval rozhovory s autorem, články o různých literárních událostech, recenze na knihy *Hundezeiten*, *Heimkehr in ein fremdes Land* a *An den inneren Ufern Indiens*. *Eine Reise entlang des Ganges* a na film *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде*.

Týdeník *Култура* píše o Trojanowi nejčastěji. Jelikož se jedná o kulturní médium, je to logické. Otiskl několik různých recenzí na všechny námi analyzovaná díla.

3.2.2.2 Die Welt ist groß und Rettung lauert überall

Nyní provedeme analýzu jednotlivých recenzí bulharského tisku na román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*.

Týdeník *Литературен форум* přinesl již 19. června 1996 ukázkou¹⁴⁷ z tehdy ještě nepřeloženého Trojanova románového debutu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Jedná se o úryvek z kapitoly *Aus der heimlichen Hauptstadt der Spieler*. Ukázka je doplněna Trojanovým medailonkem od Vladka Murdarova. Překlad vytvořila Anastasia Rasheva.

Specializovaný týdeník *Култура* píše o Trojanowi pravidelně. Roku 1996 například přinesl již zmíněnou recenzi na Trojanův románový debut *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* spojenou s rozhovorem s autorem, a to ještě v době, kdy nebylo toto dílo přeloženo do bulharštiny. Z názvu recenze vyplývá, že se jedná o německou prózu: „Нов глас в немската проза.“¹⁴⁸ Recenze tvrdí, že pro pochopení různých narážek skrytých v textu je však třeba být Bulharem: „Литературен успех на една творба, така наситена с явни и

¹⁴⁷ ТРОЯНОВ, Илия. Двадесет сантиметра над стената In: Литературен форум, VI, N 23, 19. - 25. 6. 1996. S. 7.

¹⁴⁸ ЧИВИКОВ, Жерминал. Нов глас в немската проза. In: *Култура*. Брой 47, 22. 11. 1996. S. 5.

шифрирани препратки към българския език, бит и култура, че само читателят, роден и израснал в България, би доловил и разгадал повечето от тях.¹⁴⁹

Trojanow se v rozhovoru vyjadřuje k otázkám překladu románu do bulharštiny. Jelikož významnou část knihy tvoří jazykové inovace, výpůjčky z bulharštiny apod., domnívá se, že překlad do bulharštiny je téměř nemožný, neboť v něm dojde ke ztrátě exotizace:

Непрекъснато вкарвам чужди елементи в немския език, като го използвам идиоматично и синтактично по един начин, който не е напълно немски. От една страна, като граматика това е правилен немски, но от друга страна, има нещо, което е чуждо на немския език и немската литература. Смятам, че това ще бъде почти невъзможно да се преведе на български, че българският читател ще се залови много повече за темата и събитията и няма толкова да почувства стилистичните тънкости и стремежи на романа.¹⁵⁰

První recenze na bulharský překlad románu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*, kterou jsme objevili, byla otištěna roku 1997 v tehdejší deníku *Демокрация*. Jedná se o první z několika recenzí, kde je Trojanow zmiňován v kontextu s Tzvetanem Todorovem a Julií Kristevou. Zde jsou dávány do souvislosti se svými zahraničními úspěchy, o kterých se v Bulharsku nesmělo mluvit. Recenzent nachází v románu i přes Trojanowu kosmopolitnost bulharské rysy:

[Троянов] Пише на немски и сам казва, че е рожба на мултикултурата, че се е формирал под въздействието на различни цивилизации и че е повече гражданин на света, отколкото на една държава. Тази космополитичност присъства силно в романа му, но тя не е изтрила от него и българската идентичност. И не само защото сюжетът е автобиографичен и е побрал одисеята на български емигранти, но и защото напусналият едва 6-годишен родината си Троянов не е прерязал корените си с нея, тя е в душевността му благодарение на семейната среда, а сигурно на онова мъчно за обяснение нещо, което определяме като ген и което онаследяваме с кръвта.¹⁵¹

Zářným příkladem bulharského elementu v románu je Bai Dan, pro recenzenta představuje silného hrdinu jak z doby bulharského obrození:

Най-убедителното доказателство за това в романа е образът на Бай Дан, на един сякаш вечен представител на древното наше племе, на неизтребимите му черти, на устойчивостта, практичността и оптимизма му в най-трудни, като че ли даже безизходни ситуации. [...] чрез него [...] Троянов оставя впечатлението и за една особена носталгия към отдалечените времена на силните характери, с които е така богато примерно Възраждането. Не става дума обаче за някаква националистическа патетика, каквато познаваме от писатели, възвеличаващи българина като

¹⁴⁹ Тамтѣж.

¹⁵⁰ Тамтѣж.

¹⁵¹ СВИЛЕНОВ, Атанас. Предимството да живееш в голям свят. In: *Демокрация*, VIII, брой 318, 23. 11. 1997. S. 8.

номер едно в света. У личност, която не се чувства затворена в балканската котловина, а възприема човечеството като голям общ дом за всички и с фантазията си минава леко над граници и бариери, естествено, че няма и следа от примитивно самовъзвеличаване.¹⁵²

Podle Svilenova je na románu unikátní, že Trojanow vystihl jedinečné bulharské rysy, ale zůstává otevřený světu:

И тук вече е оригиналното при Троянов. Преодолял доморасли опиянения и митове, отворен за планетарните измерения, писателят все пак търси да намери онова, което народността крие в себе си като уникална възможност за предимство в общуването с широкия свят.¹⁵³

Roku 1998 pak v týdeníku *Култура* vyšla recenze na román po jeho přeložení do bulharštiny. Milena Kirova zařadila knihu mezi dvě nejlepší nová díla bulharské exilové literatury po boku díla *Гъбата* spisovatele Tsvetana Marangozova:

Спомняме си "Гъбата" на Цветан Марангозов: не толкова тематично, макар че в един най-общ план - поглед към политическата реалност на близко-тоталитарното минало - може да има известна прилика, колкото в по-неопределимите измерения на повествователно-мирогледната типология. Изглежда, че именно това са и двете най-добри досега художествени творби на новата българска емигрантска литература.¹⁵⁴

Kirova vyzdvihuje na románu zobrazení historie bez nostalgie, sentimentu, bez tradičního Oidipovského komplexu, který mají emigranti z vlasti, a to díky pohledu zvenčí, který má ale k Bulharsku pokrevní vazby.

В някакъв смисъл тази книга е текстът, който българската литература не можа да напише през последните осем години. Тя говори за миналото без несъзнаваната носталгия на хората, израснали в него; за настоящето - без катастрофичния сантиментализъм на тези, които са обречени да го понесат. Тя е една щастлива другост - донякъде това, което скрито очаквахме да направят Цветан Тодоров или Юлия Кръстева, макар и по друг начин: да се говори за българското отвън - от дистанцията на надмогнатата сантиментална ограниченост, и в същото време отвътре - с ангажимента на кръвния усет. По естествен начин отпадат въпросите за срама и вината от своето, провинциално българското. В книгата на Илия Троянов липсва традиционно-емигрантският Едипов комплекс към родното [...].¹⁵⁵

Dále se v recenzi poukazuje na způsob vyprávění autora, který je atypický pro bulharskou literaturu:

¹⁵² Тамtéž.

¹⁵³ Тамtéž.

¹⁵⁴ КИРОВА, Милена. Изненадата ни намира отвсякъде. In: *Култура*. Брой 8 (2017), 27. 2. 1998. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/490> z 26. 3. 2011.

¹⁵⁵ Тамtéž.

Повествователният маниер е нетипичен за българската литература - няма го самият корен на прагматичното, житейски-земно-вещественото в нейното мислене, липсва едноизмерно праволинейният конструктивизъм на композирането, даже синтаксисът (поне според превода) е съблазнително отчужден от спокойствието на нормата. Наративът е дисонантен, контрапунктен, фрагментарно-цялостен; можем да доловим следи от игровата похватност на един друг (магически?) реализъм; няма го досадният стремеж "символика с цената на всичко", не се подсмивва вулгарно-тъжният череп на онзи, станал напоследък популярен, експеримент, в който литературното се изписва по паралитературни начини.¹⁵⁶

Dvoujazyčný bulharsko-německý časopis Elias Canetti, který je vydáván Mezinárodní společností Eliase Canettiho, přinesl v roce 2000 recenzi německého vydání románu. Ana Dimova v ní dobře vystihla míru autobiografičnosti románu: „Романът очевидно носи отпечатъка на личната съдба, без да е биографичен [...]“.¹⁵⁷ Dále pak zajímavě staví do protikladu Bai Dana a Baj Gaňa: „Но успоредно с биографията на Алекс [...] са продължили и нишките на другите биографии: [...] на Бай Дан (а може би Бай Даньо в противовес на Бай Ганьо) [...]“.¹⁵⁸

Roku 2006 publikoval týdeník *Култура* další recenzi na román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*, tentokráte od Aleksandara Manuilova se záhlavím *За „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ за първи път, но 10 години по-късно*¹⁵⁹. Manuilov se nejprve omlouvá za desetileté zpoždění a vysvětluje návrat k románu úspěchem bestselleru *Der Weltensammler* a jeho oceněním cenou Lipského knižního veletrhu. Autor recenze se však mylí, když říká, že po rešerši bulharského tisku může tvrdit, že recenze na román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* neexistují. Jak jsme uvedli výše, existují, ale je třeba se přiklonit i na stranu recenzenta a doplnit, že jich je ale velmi málo. Manuilov zajímavě řadí Trojanowa mezi klasiky bulharské literatury. Řadí ho po bok takových velikánů bulharské literatury jako je Ivan Vazov nebo Aleko Konstantinov:

[...] със 'Светът е голям и спасение дебне отвсякъде' Илия Троянов влиза в културната ни ситуация, предлагайки един 'остраностен' български роман. [...] Интересно е, че както най-правдивите четива за българската действителност се раждат зад граница ('Под игото'), така и

¹⁵⁶ Тамтѣж.

¹⁵⁷ ДИМОВА, Ана. Илия Троянов: Светът е голям и спасение дебне отвсякъде. Народна култура, София, 1997. Превод Гергана Фъркова. In: *Елиас Канети*, брой 3, 2000. S. 56.

¹⁵⁸ Тамтѣж. S. 55.

¹⁵⁹ МАНУИЛОВ, Александър. Два пула плюс Илия Троянов. In: *Култура*. Брой 20 (2415), 26. 5. 2006. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/11837> z 26. 3. 2011.

Троянов, откъснат на хиляди километри и на десетки години от родината, успява да насели романа си с живи персонажи, реалии от обществения живот преди и след, знакови ситуации и уцелени изводи за България и българите.

Другата архетипна традиция от българската литература, в която романът се вписва, е установената от 'До Чикаго и назад' – и тук познанието за света се добива в пътуването.¹⁶⁰

Recenzent popisuje způsob vyprávění autora jako impresionistický. Zaujala ho také transformace „já“ do všech postav a domnívá se, že k tomu došlo pod vlivem hinduismu:

Леко импресионистичният модел на разказване – събитията и случките понякога приличат по-скоро на цветни петна върху платното на времето, свързани по-скоро по линия на естетическото родство, отколкото по законите на някаква причинно-следствена верига – всичко това е съчетано с една особена наративна аз-форма, при която азът се трансформира постепенно във всеки един от (основните) герои и това повествование странно се огъва, отблъсква и привлича със словото на разказвача. Този особен дискурс ми се струва, че е израз на индийското влияние у Троянов – и по специално на хиндуизма, който като религия твърди, че всички хора са проявление на една божествена субстанция – и по тази причина са толкова едно, колкото са и различни.¹⁶¹

Manuilov však Trojanowo dílo pouze nechválí, ale poskytuje konstruktivní kritiku. Tvrdí, že román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* trpí jako spousta dalších bulharských románů tzv. efektem martenice. Románu chybí celistvost. Arabskou tradici, kterou Manuilov v díle vidí, srovnává s pojmem Cvetana Todorova „pazkaz v pazkaza“ – nové postavy, nová vyprávění, takže text působí jako dlouhá hra vrhcábů, u které se vypráví množství různých příhod. Zajímavé je, že znovu Trojanowa řadí do společnosti bulharských spisovatelů, nyní však co se týče jejich společných chyb:

Понякога те [vyprávění] звучат като неразделна част от плътта на романа, понякога обаче са като кърпки, за които човек може да се зачуди какво правят там. Странно, но ми се струва, че това е особеност у ранния Илия Троянов, която е много близка на характерната за българските романописци невъзможност да удържат романите си като единно цяло.

Бих нарекъл този национален феномен

ефектът на мартеницата:¹⁶²

има много хубави истории, има една червена нишка, която ги свързва, обаче има и бели конци, които издават как на места е станало свързването.¹⁶³

¹⁶⁰ Тамtéž.

¹⁶¹ Тамtéž.

¹⁶² Zde je tučné písmo převzato z originálu.

Recenze se dále zabývá otázkou „И какво от това?“¹⁶⁴, smyslem románu pro bulharského čtenáře. Chválí autora za jeho přesné vykreslení postav z různých zemí v různých životních situacích, ale tvrdí, že děj může přinést něco nového Němcům, ne tak Bulharům. To je pro Manuilova důvod, proč není román mistrovským dílem, ale pouze dobrým románem:

Може би прекосяванията на граничното са непонятни за средния немски читател, но за българина, който много вероятно има поне един роднина или близък приятел в странство, тези неща са изключително добре известни. Ясно ни е че нито 'там' е идеално, нито че 'тук' всичко е непременно по-лошо. Един роман, за да е истински вдъхновяващ, като че ли трябва вече да притежава нещо повече от обяснение за това как стоят нещата. Би трябвало в някакъв смисъл да може да изстреля читателя в космоса. Тук не искам да кажа, че Илия Троянов е написал лош роман, просто съм категоричен, че „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ не е шедьовър.¹⁶⁵

V neposlední řadě uvádí Manuilov jako jeden z důvodů, proč zařazuje román mezi bulharskou literaturu, překlad Gergany Farkové:

Накрая искам специално да отбележа невероятния превод на Гергана Фъркова. [...] успяла е не да транслитерира писмото, ами така да пресъздаде творбата, че тя да не звучи като чужд текст. Струва ми се, че ако изобщо е било възможно да ми хрумне да отнеса „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде“ към българската литература, това се дължи първо на нейното дело.¹⁶⁶

Literární časopis *Страница* publikoval roku 2007 recenzi na román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Román je hodnocen jako dobrý, je vyzdvihováno hlavně vyrovnávání se s nedávnou historií bez sentimentu.

Безспорно дебютният роман на Троянов е добър. Най-вече защото се обръща към една гузно премълчавана тема от историята ни и я обработва художествено, а не констативно или с болезнени комплексарски увъртания. Това е темата за принудите на несвободното живеене. И за едно от неговите измерения – емиграцията. Доста често векторът на сюжетиране по тази тема опира до носталгията и съответните трагични или драматични последици. У Троянов подходът е съвсем друг – той търси в нея движението към свободата. [...] Духовната свобода за автора е свързана с хармоничното приемане на света като игра. Тоест в празнично игровото начало на човешката култура – там където волята за живот помага при хвърлянето на зарове.¹⁶⁷
[...]

¹⁶³ МАНУИЛОВ, Александър. Два пула плюс Илия Троянов. In: *Култура*. Брой 20 (2415), 26. 5. 2006. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/11837> z 26. 3. 2011.

¹⁶⁴ Тамтѣж.

¹⁶⁵ Тамтѣж.

¹⁶⁶ Тамтѣж.

¹⁶⁷ ВЛАШКИ, Младен. *Илия Троянов*. Светът е голям и спасение дебне от жсякъде. Роман. 230 стр. Сиела 2007 г. In: *Страница*, VIII, 2007, N 4. S. 48.

[...] романът на Илия Троянов апелира тъкмо към гледаните с недоверие жизнени сили на човека, родом от Балкана. И прави художествен опит да преобърне песимистичните ни настроения, че светът е малък и опасност дебне отвсякъде. Не толкова чрез персоналната история, която разказва, колкото с позитивната нагласа на неуморния играещ дух, разпознаваем по нашите географски ширини къде чрез фигурата на Зорбас, къде чрез атмосферата на „Бяла котка, черен котарак”. Прави това по художествен начин и с авторов ангажимент. Прави го със средствата на хубавата и добра литература.¹⁶⁸

Mladen Vlaški se v recenzii také podivuje nad recepcí románu v Bulharsku. Zmiňuje též výše uvedenou recenzii v týdeníku *Култура*:

Този роман има странна рецептивна съдба у нас, в България. С публикуването му в Германия през 1996 г. неговият автор Илия Троянов прави решителна заявка за сериозно участие в литературния живот не само на немскоезичните автори. И естествено бива преведен на български и издаден в изд. „Народна култура” през 1997 г. Следва една кратка рецензия във в. „Култура”, която недвусмислено го обявява, и с право, заедно с най-добрите постижения на емигрантската ни литература. И мълчание. Добре че в средите на кинаджиите той прави впечатление и те стартират в началото на новия век проект за неговото филмиране. [...] Защо в българския литературен живот от края на 90-те г. на XX век романът не се вписва, е симптоматичен въпрос. [...] За щастие на Илия Троянов, благодарение на други негови заглавия, наложили се в Германия и страните от тогавашната Европейска общност, интересът и в България отново се събужда. И следва второто издание – това в изд. „Сиела”. Навярно с появата на филма рецептивните процеси ще се пооживят и с естественото за нас закъснение „Светът е голям и спасение дебне отвсякъде” ще се „завърне” в прародната си страна.¹⁶⁹

Výše zmíněná Milena Kirova publikovala roku 2008 v týdeníku *Култура* další recenzi na Trojanův román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Tentokrát Kirova román hodnotí jako román pro německého čtenáře, což však má i své klady – stavění mostů mezi národy (otázkou je, do jaké míry zde Kirova používá ironii):

Книгата разказва своите български герои така, както би очаквал да ги види западният читател. Тя залага на културната преводимост: доза балканско-патриархална екзотика, която да събуди любопитството на доброжелателния европеец; разбираща състрадателност към историческите нещастия на един народ, забутан в периферията на Стария континент; умерен план на критичното несъгласие с отношението към чужденците на Запад. Европеецът вижда себе си такъв, какъвто се познава добре, и Другия, чужденеца, тоталитарния беглец – какъвто си го представя, ако е добър човек с умерени политически възгледи и постоянна работа. Този начин на писане има своята

¹⁶⁸ Тамтѣж. S. 50.

¹⁶⁹ Тамтѣж. S. 48.

ценност: той гради мостове между културите, между сърцата, и със сигурност е по-любопитен извън България.¹⁷⁰

Kirova vyzdvihuje Trojanowa jako dobrého vypravěče. Leitmotivem románu je podle ní nostalgie, ne však ke komunistické minulosti, ale ke kořenům každého z nás. Román je tedy i přes svůj klišovitý pohled poučný, neboť je nutné si uvědomit, že každý pohled do minulosti přináší převážně klišé, a tím se jich lze vyvarovat:

Наистина, светлото минало на комунистическия живот е разказано в съвършените стереотипи на един поглед отвън, но в крайна сметка каква ще бъде историята на този живот - онази история, която ще четат нашите собствени внуци - ако не именно наниз от клишета, какъвто представлява всяка история? И в този смисъл романът е поучителен: нека да погледнем за миг отстрани, при това с доброжелателен поглед, своето „лично“ и „единствено“ минало, за да разберем, че то лесно се побира в клишета, които имат склонност да си общуват с клишетата на всяко друго минало и на всяка история.¹⁷¹

Jako nejslabší místo románu hodnotí Kirova třetí část. Nese podle ní rysy dobrodružné exotiky a působí jako žánrový mix románů pro dospívajících a hollywoodských filmů se Seanem Connerym - v roli Bai Dana (Jamese Bonda). Na závěr však dílo začleňuje do bulharského kontextu, když dodává: „щом Холивуд близо век печели огромна публика, като митологизира ролите на мъжкото поведение, **нека и ние** да попаднем в този кинематографичен режим, ако това ще **ни** изведе на световната сцена.“¹⁷²

Deník *Дневник* velmi krátce představil Trojanův debut v článku o spisovateli nazvaném *Идва "Събирачът на светове"*:

Този роман, вече отличен с няколко литературни награди в Германия, разказва историята на емигранта Алекс, който търси в непознати страни и бежански лагери онова място, което може да разпознае като свое. Автобиографичните моменти в романа са очевидни.¹⁷³

3.2.2.3 Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land

Noviny ПРО & АНТИ přinesli roku 2001, tj. sedm let před bulharským překladem, úryvek z knihy *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* spolu s medailonkem spisovatele

¹⁷⁰ КИРОВА, Милена. Нашето минало и Чуждият-свой. In: *Култура*. Брой 16 (2499), 25. 4. 2008. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/14190> z 26. 3. 2011.

¹⁷¹ Тамтѣж.

¹⁷² Тамтѣж.

¹⁷³ СТОЯНОВА, Оля. Идва "Събирачът на светове". In: *Дневник*. 19. 8. 2007. http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/19/369589_idva_subirachut_na_svetove/ z 26. 3. 2011.

pod názvem *Кучешки времена. Завръщане в една чужда страна*¹⁷⁴. Název literární reportáže je doslovně přeložen z němčiny, překladatel však není v článku uveden.

Další článek o této literární reportáži před jejím uvedením na bulharský knižní trh přinesl časopis *Страница*, a to roku 2007. Jedná se recenzi německého vydání *Die fingierte Revolution*, tedy brožovaného, mírně přepracovaného vydání knihy *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Recenzent Boris Minkov na úvod ospravedlňuje recenzi následujícím způsobem: „Нарочно избирам книга на Троянов, която стои встрани от общия интерес и възторг около „Събирач на светове“. От позицията на факта, че това е единствената „българска“ книга на Троянов [...].“¹⁷⁵ Minkov uvádí, že se jedná o druhé vydání knihy se „шокиращото заглавие „Кучешки времена. Завръщане в една чужда страна“. Шокиращо с това колко много на брой откровено жълти апели носи в себе си.“¹⁷⁶ Minkov tvrdí, že kniha je určena západnímu čtenáři, neboť přesně odpovídá jeho představám o komunistickém Východu a politických emigrantech:

Иначе както заглавието, така и онова, което стои под него, напълно отговаря на представите на западния човек за комунистическия изток, а също и на една отдавна договорена оптика, с която се гледа на политическия емигрант.¹⁷⁷

Podle Minkova se jedná o „документален разказ“¹⁷⁸. Recenzent kritizuje Trojanowy metody sbírání údajů. Vytýká Trojanowi například používání článků z bulharského tisku, který Trojanow nazývá nesvobodným a jehož výrazivo sám převzal:

Основен патос на „Подправената революция“ е, че това толкова пряко касаещо съвременния българин минало не е обработено по никакъв начин – било като документални свидетелства или исторически разказ, било като политически опит или поука.

[...] Откъде може да дойде тази толкова безценна обработка на близкото минало? Както авторът посочва, плътната документална основа, на която се гради неговият разказ, представляват сведенията от периодичния печат, определен от самия него като категорично „несвободен“.

¹⁷⁴ ТРОЯНОВ, Илия. Кучешки времена. Завръщане в една чужда страна. In: *ПРО & АНТИ*. XI, брой 36, 6. – 13. 9. 2001. S. 1, 5.

¹⁷⁵ МИНКОВ, Борис. Илия Троянов. Фингираната [подправената] революция. (*Ilija Trojanow. Die fingierte Revolution. München/Wien, Carl Hanser Verlag, 2006*) In: *Страница*, VIII, 2007, брой 3. S. 75.

¹⁷⁶ Тамтѣж.

¹⁷⁷ Тамтѣж.

¹⁷⁸ Тамтѣж.

Другия основен корпус от исторически свидетелства се изгражда от спомените на очевидци, при което водещ принцип на Троянов е това да бъде гласът на хора, които или – сами или с помоща на своите партийни другари – са слезли преждевременно от политическата сцена (Илия Минев, Стефан Вълков, Блага Димитрова), или изобщо са отказали да се качат на нея (Лазар Георгиев, ст. н. с. в Института за литература). Това изглежда добър подход, доколкото от техните алтернативни разкази за подправената революция може да се очаква ако не разминаване във версиите, то поне ново говорене за прехода, друг възможен език. За съжаление тази на пръв поглед продуктивна насока не носи нищо ново. Или поне нищо повече от това, което ни казват свидетелствата на несвободната преса.

Постепенно и „авторският” коментарен глас се загубва сред журналистическия език на българската революционна симулация. Например главата, в която се представя Желю Желев, започва така: „На 18 г. той пролива горчиви сълзи за смъртта на Сталин.”¹⁷⁹

Recenzent pokračuje ve svém tvrzení, že kniha je psaná pro západního čtenáře, protože bulharskému publiku nemůže přinést nic nového:

Всичко това може да е атрактивно за западния читател, доколкото той присъства в друга идея за публичност, а не защото например идеята за приватизиране на завод от подставено лице му изглежда толкова абстрактна и абсурдна. Но за българския читател „Фингираната революция” не излъчва импулси, различни от тези, които той така или иначе получава в ежедневни порции.¹⁸⁰

Trojanow se podle Minkovova mínění v knize nechce i přes značnou snahu o dokumentární charakter knihy vzdát literárních ambicí: „Независимо от своята подчертано документална основа и апелите към поука, тя [книгата] никога не оставя напълно литературната претенция.“ To se mu ale podle Minkova nedaří:

Не е необходимо човек да е нито писател, нито историк на съвремението, за да може сам да допише суетенето около наемането на такси, дежурния народопсихологически екскурс на таксиметровия шофьор [...], гледката на грозните панелни блокове на „Дружба” (в това число с изричното пояснение в скоба, че не става дума за каква да е дружба, а точно за дружбата на българския народ със съветския), после боклуците по стълбите, разбитите прозорци и пощенски кутии, заводски комини, бълващи олово, телевизионни канали само със сериали, без никакви разговори и коментарни предавания (какъв ужас!).¹⁸¹

Celkově se tato recenze nese v negativním duchu.

Týdeník *Култура* samozřejmě přinesl recenzi i na tuto Trojanowu knihu. Devítileté zpoždění vydání knihy v Bulharsku vysvětluje následovně: „Защото това е книгата на

¹⁷⁹ Тамтѣж. S. 75, 76.

¹⁸⁰ Тамтѣж. S. 76.

¹⁸¹ Тамтѣж. S. 76.

Троянов за България.¹⁸² Na recenzii je těchto devět let dobře poznat, neboť v ní absolutně není zmíněn Trojanův život. Předpokládáme, že je to z důvodu jeho již dostatečné známosti v Bulharsku. Recenzent knihu vnímá jako nevyrovnanou, rozpolcenou mezi „отстранение и ангажираност“¹⁸³. Vidí v ní dvě knihy, jednu zobrazující Trojanovy dojmy a druhou obsahující téměř investigativní žurnalistiku. Igov se dále zabývá Trojanovým zamýšleným čtenářem. Také on zastává názor podobný názoru Minkova z předchozí recenze, že je kniha určena převážně německému publiku. Proto je podle Igova těžké knihu posoudit z bulharského pohledu. Podle něj to také vysvětluje opoždění bulharského překladu.

Поради двойствената си позиция, люшката се по целия път между отстранение и ангажираност, „Кучешки времена“ е особено неравна книга. Може дори да се каже, че в нея има две книги. Едната е книга на впечатленията – особено силно застъпена в началото, описващо идването на Троянов в страната през една мрачна, студена и гладна зима. Другата книга е почти разследваща журналистика – проучвания и разговори, най-често с хора, много бързо изтласкани от авансцената на събитията. Като прибавим към това и прицелването в немскоезичния читател, комуто много елементарни наглед неща трябва да се обясняват, книгата действително става трудна за преценка оттук, от вътрешно български поглед. Това вероятно донякъде обяснява и закъснението, с което се появява тук.¹⁸⁴

Recenzent se vrací k dvojakosti knihy, považuje ji za její minus. Chválí Trojanovu konkretizaci, když ale spisovatel zobecňuje, činí tak příliš pateticky a nadutě. Bulharsko je v jeho pojetí zatracenou zemí bez jakýchkoli možností. Igov na obrazu svém a svých blízkých dokazuje, že Trojanow vidí věci jednostranným pohledem:

[...] тази двойственост през повечето време й [на книгата] играе лоша шега с непостижимите скокове между конкретиката и обобщението. И колкото конкретиката е ценна, [...] толкова обобщенията на Троянов са патетични и високопарни. Емоционално и убедено той рисува картината на една абсолютно съсипана и обречена страна, арена на неспирно изстребление, в която целият народ гладува и мечтае да емигрира някъде, където му видят очите. В такъв случай обаче лично за мен възниква въпросът: как тъй се е случило, че аз самият не съм емигрирал, как така хора като мен, съвсем не страдащи от хроничен национализъм, са решили да останат в тази страна? Явно дори в края на 90-те нещата не са били толкова безнадеждни. И аз наистина не ги помня като безнадеждни. Може би просто не се отчайвам лесно.

Още една слабост на обобщението: в интерпретацията на Троянов българското общество се състои от две групи – търпеливо стадо и безскрупулни бандити; неудачници и негодници. Аз обаче не

¹⁸² ИГОВ, Ангел. Кривото огледало като терапия. In: Култура, брой 17 (2500), 9. 5. 2008. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/14212> z 26. 3. 2011.

¹⁸³ Тамтѣж.

¹⁸⁴ Тамтѣж.

успявам да припозная нито себе си, нито семейството си в някоя от тези две групи. Смя да възразя, че в картината има повечко цветове.¹⁸⁵

Přes všechny tyto zápory však Igov nalézá i pozitiva, která mohou být pro Bulhary zajímavým vhladem do nedávné historie své země. Chválí jeho výše zmíněnou investigativnost. Nejdůležitější je pro něj pohled zvenčí, který však zůstává částečně bulharským:

Това е шансът на [...] своечуждото. Шансът да се видиш през поглед, който е едновременно тукашен и външен, да съзреш отражението си в криво огледало. Несвикнал с това отражение, да настръхнеш спонтанно от „негативизма“ на книгата и, прочитайки в самата нея колко разпространена се е оказала тази реакция, да приемеш съществуването на такава гледна точка и в крайна сметка да се почувстваш по особен начин освободен.¹⁸⁶

V březnu 2008 publikovalo Balkani, domovské nakladatelství knihy *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* v Bulharsku, recenzi svého zakladatele Georgi Grozdeva na tuto knihu. Recenzent vidí knihu kladně, cení si na ní otevřeného pohledu, který v Bulharsku stále i po tolika letech od revoluce chybí:

Лично на мен книгата ми е близка с това, че отправя предизвикателства, търси аргументи по парещи теми от т.нар. Преход, които вече 17 години си остават забулени в привидна тайна:

- Доколко лидерите на новосъздадената опозиция в България бяха троянски коне на бившите управляващи?
- Защо Запада допусна разгърщането на нежни революции по един и същ сценарии в Източна Европа, които предварително са били договорени с Номенклатурата, щом като това доведе до трансформация на нейната политическа власт в икономическа власт? Не бяха ли предадени по този начин идеалите на Демокрацията? Сделка, от която не спечелиха народите.¹⁸⁷

Recenzent připisuje Trojanově populárnosti zásluhu na tom, že je tato kniha vůbec čtena. Sdílí s Trojanowem jeho bolest vůči Bulharsku a vyslovuje přání, aby Trojanow trávil více času v této zemi a literárně zaznamenal šetření některé z mnoha tamních afér:

Присъединявам се към болката и съжалението на Илия Троянов и му пожелавам в следващите години да прекара повече време, ако му е възможно, в България, за да види вече не само литературно-репортажно, но и съвсем отвътре “социалния и психологически терен”, на който са принудени да оцеляват и млади и стари, и творци и работници, и заети и безработни. Нещо повече –

¹⁸⁵ Тамтѣж.

¹⁸⁶ Тамтѣж.

¹⁸⁷ ГРОЗДЕВ, Георги. *Мисленето е опасна дейност и сега* / Илия Троянов, "Кучешки времена. Революцията менте - 1989", С, изд. "Балкани", март, 2008 /.
<http://www.balkani.eu/index.php?b=names&bb=12042008170233> z 16. 4. 2011.

защо пък да не направи и с чуждестранна помощ едно разследване на някоя от многото афери с цялата конкретност и дълбочина, които липсват у нас.¹⁸⁸

Také tato recenze vyslovuje názor, že zamýšleným čtenářem rozhodně nebyl Bulhar, protože se v knize objevují některá témata, která jsou Bulharům důvěrně známá: „Искрено казано някои от по-общите констатации на Илия Троянов са малко омръзнали на българската публика, ако и да са интересни за чуждата.“¹⁸⁹

Deník *Дневник* publikoval krátké představení dvou knih Iliji Trojanowa, které v Bulharsku vyšly roku 2008 blízko po sobě, v rubrice Библиотека. Jedná se o knihy *An den inneren Ufern Indiens. Eine Reise entlang des Ganges* a *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Autorka článku představuje knihu *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* po vzoru Trojanowa jako literární reportáž, která odhaluje moc násilí a mocenské masky: „Кучешки времена' [...] представлява 'литературен репортаж' за политическия живот у нас през последните десетилетия. Разобличена е властта на насилието и нейните маски.“¹⁹⁰ Závěrem cituje výše zmíněného vydavatele Grozdeva:

Писателската популярност на Илия Троянов помага на темите от книгата за "нагласената революция от 1989" да добият по-сериозно звучене, отколкото водевилното - " и това сме го чували", казва писателят Георги Грозев [sic].¹⁹¹

Několik dní po představení bulharského překladu knihy *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* vyšel v deníku *Монитор* rozhovor s Trojanowem s názvem *Илия Троянов, Писател: Въртим се в кръг*¹⁹² o knize, resp. politické situaci v Bulharsku, který je zakončen krátkou ukázkou z knihy.

Noviny *Kanumal* také přinesly roku 2008 krátkou recenzi na toto Trojanowo dílo. Kniha je hodnocena jako prospěšná několika generacím Bulharů.

Тази книга е за всички нас – и за дядовците ни, загинали по затвори и концлагери, отстоявайки елементарното право на свобода на мисълта, с което всеки човек се ражда, и за родителите ни,

¹⁸⁸ Тамтѣж.

¹⁸⁹ Тамтѣж.

¹⁹⁰ СТОЯНОВА, Оля. Библиотека. In: *Дневник*. 17. 3. 2008.

http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2008/03/17/472313_biblioteka/ z 26. 3. 2011.

¹⁹¹ Тамтѣж.

¹⁹² ГАБРОВСКА, Людмила. Илия Троянов, Писател: Въртим се в кръг. In: *Монитор*. 21. 3. 2008.

<http://www.monitor.bg/article?id=151582> z 26. 3. 2011.

издълхнали в сивите панелки от липса на храна и лекарства, или "самоубили се в черно отчаяние" през 90-те, и за децата ни, чиято историческа памет на прага на новата европейска идентичност се очертава да се окаже по-къса дори от нашата.¹⁹³

Recenzent vyjadřuje v článku politování nad tím, že kniha vychází v nevhodnou dobu, devět let po vydání originálu a zároveň ve stejný čas s premiérou filmu *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде* a vydání bulharského překladu Trojanowy další knihy *По пътя на Ганг*. Doporučuje si však knihu přesto obstarat, neboť vyzdvihuje její přímost, nepodmíněnost a objektivnost. Řadí ji mezi kvalitní bulharskou žurnalistiku posledních šedesáti, sedmdesáti let, a tím tedy začleňuje Trojanowa mezi bulharské novináře:

Написан без вездещата условност, колебливост и двумисъл (нека използваме термина на Оруел) на българската журналистика от последните 6-7 десетилетия, този изключително трезв, обективен и необвързан с ничии сметки и интереси репортаж за България от един от най-черните ѝ години (1990-1999), излиза у нас парадоксално едва днес, десетилетие по-късно.¹⁹⁴

3.2.2.4 Der Weltensammler

Týdeník *Култура* se samozřejmě na svých stánkách věnoval i nejslavnějšímu Trojanowu románu, kterým je, jak již bylo výše zmíněno, *Der Weltensammler*. Poprvé ho recenzoval Emanuil A. Vidinski v únoru roku 2007 ještě před vydáním bulharského překladu. V kratším článku je nejprve zmíněn Trojanův život a knižní ocenění, která získal. Neboť Trojanův životní styl hrál podle recenzenta svou roli v příběhu:

Това многообразие на местожителства, култури и езици е от специална полза за писателя, особено ако става дума за последния му и най-успешен до този момент роман „Събирачът на светове“. [...] Бъртън пътува, учи езиците на страната, задълбочава се в религии и културни различия, илюстрирайки позицията на своя автор - срещу надменното отношение към културните различия и произлизащата от това агресия.¹⁹⁵

Závěrem Vidinski chválí německé čtenáře, protože kniha se drží ve společnosti 20 nejprodávanějších knih v Německu. „Което най-малкото означава, че за разлика от

¹⁹³ ЦВЕТАНОВ, Петър. Илия Троянов, "Кучешки времена. Революцията менте -1989", превод: Пенка Ангелова, Сиела, 2008 г. In: *Капитал*. 14. 4. 2008. http://www.capital.bg/light/revju/knigi/2008/04/14/484698_variacii_v_literaturnata_geometriia_na_murakami/ z 26. 3. 2010.

¹⁹⁴ Тамtéž.

¹⁹⁵ ВИДИНСКИ, Емануил А. С ориенталско желание за фабулиране. In: *Култура*. Брой 4 (2443), 1. 2. 2007. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/12569> z 26. 3. 2011.

другаде, в Германия наградените книги биват купувани, а и купуваните награждавани.¹⁹⁶

Angel Igov, který pro týdeník *Култура* recenzoval i knihu *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*, napsal v listopadu 2007 recenzi na Trojanův román *Der Weltensammler*. Název recenze *Събирането на събирача* Igov chytře odvodil z Trojanowy „strukturní hry“ v románu: „Всъщност Бъртън, събирачът на светове, е съвсем буквално събран от разказите на онези, които е „изследвал“.¹⁹⁷ Recenzent kritizuje bulharský tisk za to, že ho na Trojanowi nejvíce zajímá, zda konvertoval, či nekonvertoval k islámu, a Bulhary za to, že jejich hlavní zájem o knihu vyplývá z faktu, že je Trojanow slavný v západním světě. Podle Igova je hlavním tématem knihy identita jedince a jeho (ne)možnost svou identitu změnit:

[...] какво се крие зад страстта за потапяне в чуждата култура, доколко е възможно да станеш „друг“, и ако един англичанин успява да излъже „туземците“, че е един от тях, успява ли също да излъже и себе си; а ако да – това дали продължава да е лъжа, или става истина.¹⁹⁸

Stěžejním tématem recenze je představení knihy jako velkého postmoderního románu, který klade na čtenáře vysoké nároky, a tak není určen nejširšímu publiku:

Книгата е сложна, иска бавно четене и най-вече откъсване от тук-и-сегашния делник, а тези неща все по-трудно се получават; от друга страна, чули сме, че Троянов е голямо име „на запад“ и ще го повтаряме до откат, дори ще зачетем малко романа, но дочитането му ще предоставим на други – време за такива работи ние нямаме.

А „Събирачът на светове“ действително е голям роман. И неговата сложност, затрудняваща възприемането, не е по снобски самоцелна, а е логичен избор, ориентиран към така ценното (за мен поне) съответствие между тема и структура.

[...]

Защото имплицитният въпрос, който стои зад цялото повествование е: кой е Бъртън и как може да бъде разказан животът му? Оттук и постмодерния модел на повествование: стабилен и знаещ разказвач няма, историята идва до читателя през гласовете на множество разказвачи, които разполагат с отделни откъслечи, а за читателя остава подреждането им в подобие на цялост. [...] Като всеки постмодерен роман, „Събирачът на светове“ е и роман за литературността и литературните техники, за разказването на истории и за проблемните отношения между измислица и „действителност“.

[...]

¹⁹⁶ Тамтѣж.

¹⁹⁷ ИГОВ, Ангел. Събирането на събирача. In: *Култура*. Брой 41 (2480), 30. 11. 2007. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/13558> z 26. 3. 2011.

¹⁹⁸ Тамтѣж.

[...] макар да работи със сюжет, направо изтъкан от авантюрни ситуации, „Събирачът на светове“ се чете трудно. Защото се съпротивлява на четене „между другото“ и изисква от читателите си да се потапят в него – не чак по методите на г-н Бъртън, но все пак със сериозно внимание и съсредоточаване.¹⁹⁹

Recenzi na *Sběratele světů* uveřejnil roku 2010 také *Literатурен клуб*. Maria Stoilova knihu představuje jako napsanou „от българин сред не-българи“.²⁰⁰ Hlavním tématem knihy je podle ní snaha zodpovědět na otázku, zda se člověk může stát jedním z druhých, a proto se v recenzi zabývá převážně otázkou kulturních rozdílů. Uvádí tři způsoby přístupu k novým kulturám:

Написаното очертава няколко основни поведенчески модела. Първият може да бъде условно наречен Ефект на костенурката или следствие от разбирането на пропастта като опасност. [...] Капсулирането е гаранция, че културният код няма да бъде деформиран или подменен.

Друг модел е Ефектът на хищника-завоевател или следствието от разбирането на пропастта като предизвикателство. [...] Чуждото е нещо, което лесно става свое, стига да бъде погълнато и асимилирано.

Може би най-интересната реакция от досега с чужди светове е Ефектът на хамелеона или следствието от разбирането на пропастта като ново убежище. Тъй като начинът на възприемане е гаранция за приемане, мимикрията е идеално средство за сливане с чуждото.²⁰¹

Stoilova pak ukazuje, jak se vyvíjel Burtonův přístup k odlišným kulturám na základě těchto tří efektů: „Бъртън преминава през световите, като сменя статуси: ученик при пребиваването си в Индия, поклонник при пътуването си до Мека, изследовател при опознаването на Южна Африка.“²⁰² Sběratel má pro recenzentku dvojí význam, „означава както този, който събира (колекционира), така и този, който събира (среща). Т.е. личност, хетерогенна смесица от светове. Една бягаща идентичност.“²⁰³ Závěrem si Stoilova odpovídá na otázku, co *Der Weltensammler* dokazuje:

Доказва, че границите не са повече от мисловни структури, които ни служат да очертаваме себе си и да разграничаваме нещата едно от друго. „Другият“ е категория на субективното[...].²⁰⁴

¹⁹⁹ Тамтѣж.

²⁰⁰ СТОИЛОВА, Мария. Изгуби се в своето, за да се намериш в чуждото. In: *Литературен клуб*. 10. 1. 2010. <http://www.litclub.com/library/kritika/mariastoilova/prisustvia2.htm> z 17. 4. 2011.

²⁰¹ Тамтѣж.

²⁰² Тамтѣж.

²⁰³ Тамтѣж.

²⁰⁴ Тамтѣж.

4 Vyhodnocení analýz

Provedli jsme analýzu současných hlavních celobulharských periodik, jmenovitě deníků *24 часа, Демократия, Дневник, Монитор, Стандарт, Труд*, týdeníků *Капитал, Култура* a dále časopisů *Страница, Елиас Канети, Литературен клуб*.

V německé kulturní oblasti jsme provedli analýzu významných celoněmeckých periodik, resp. periodik zásadně ovlivňujících německé kulturní prostředí, a to deníků *Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung, die tageszeitung, Die Welt* a *Neue Zürcher Zeitung* a měsíčníku *Der Spiegel*.

Celkem jsme byli schopni ve výše zmíněných periodikách najít a zhodnotit devět bulharských a čtyři německé recenze románu *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*, pro knihu *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land* jsme našli a zanalyzovali celkem sedm bulharských a tři německé recenze a konečně na román *Der Weltensammler* jsme našli tři bulharské a čtyři německé recenze a provedli jsme jejich analýzu.

Jak jsme viděli v oddíle 4.2.1 *Bulharsko: Ilija Trojanow – spisovatel* je v bulharských médiích vedle Trojanowa jména uváděna obšírnější vysvětlivka pro čtenáře, aby věděli, o koho se jedná. Ilija Trojanow je nejčastěji zobrazován jako Bulhar píšící německy. Je proto řazen mezi ostatní bulharské literáty a je považován za součást bulharské literatury.

V Německu není třeba spisovatele čtenářům představovat. Pokud tak novináři činí, sahají nejčastěji po adjektivu spisovatel. Usuzujeme tedy z toho, že Ilija Trojanow je v německém prostředí známější. Situace se však v Německu vyvíjela. Německé recenze z 90. let mají tendenci zobrazovat Trojanowa jako Bulhara píšícího německy. Jak se Trojanow stával slavným, docházelo k opačným tendencím a dnes již platí výše zmíněná tendence. V Německu je Trojanow řazen do speciální kategorie německojazyčné literatury, tzv. *Migrantenliteratur*.

Zajímavé zjištění, které jsme získali analýzou recenzí, je fakt, že bulharská média často publikují recenze na Trojanowa díla ještě před tím (často dokonce dlouho před tím), než jsou

díla přeložena do bulharštiny. Domníváme se, že tvorba Iliji Trojanowa působí v Bulharsku zájem, a proto je recenzována i přes absenci překladů.

Bulharské recenze na Trojanůw debutový román *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall* vždy chápou rodinu Luxowových jako Bulhary a jejich život před emigrací se podle nich jasně odehrává v Bulharsku. Trojanow se však ve své knize přesné lokalizaci brání a německé recenze lokalitu také popisují tímto nejednoznačným způsobem. Vidíme tedy, že Bulhaři si Trojanowa takto „přivlastňují“.

V recenzích na román *Die Welt ist groß und Rettung lauert*, jak bulharských, tak německých, se recenzenti shodují na tom, že poslední část románu je nejslabší a přílišný happy end kazí dobrý dojem z knihy.

Bulharští a němečtí novináři se také shodují na tom, že Trojanowa životní dráha zásadně ovlivňuje jeho tvorbu, a proto je ve většině recenzí, ať už bulharských nebo německých alespoň krátce zmíněn jeho život.

Většina recenzentů z obou zemí vesměs chápe román *Der Weltensammler* jako vysoce aktuální román na téma cizí versus vlastní a ne pouze jako historický dobrodružný román. Znovu vyzdvihují, že Trojanow je předurčen k takovým tématům právě díky své životní pouti. Většinou tedy je zmíněn v krátkosti jeho životopis.

V bulharských recenzích se lze také velmi často dočíst, že Trojanowa díla jsou jednoznačně určena německému, resp. západnímu čtenáři, a na bulharského čtenáře tak nemohou tolik zapůsobit. Někdy zaznívají až radikální názory, že tato díla (zejména *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*) nemohou bulharskému čtenáři přinést zhola nic.

Pomocí naší práce jsme došli k názoru, že Ilija Trojanow je svébytný spisovatel, který je přijímán více národy za vlastního. V Bulharsku je nejčastěji recipován jako právoplatný bulharský spisovatel, který ovlivňuje bulharskou kulturu. Nic na tom nemění ani fakt, že může být v zahraničí slavnější než v rodné zemi. Zastáváme názor, že je Ilija Trojanow již nedílnou součástí bulharské literatury.

5 Závěr

V naší práci jsme se soustředili na recepci Iliji Trojanowa v Bulharsku. Recepci jsme zjišťovali na základě publicistických recenzí jeho tvorby v bulharských periodikách. Z důvodu kontrastivního hlediska jsme provedli tuto analýzu také v německých periodikách.

Úvodem naší práce jsme představili Trojanův život, neboť jsme předpokládali, že je velmi směrodatný pro jeho tvorbu, což jsme analýzou recenzí potvrdili. Stručně jsme představili Trojanowa nejdůležitější díla a následně se zaměřili na tři knihy, jejichž recenze jsme podrobili analýze. Kritérii pro výběr knih bylo Bulharsko jako nosné téma daného díla a rozšířenost knihy v povědomí čtenářů. Jedná se o romány *Die Welt ist groß und Rettung lauert*, *Der Weltensammler* a literární reportáž *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*.

Následně jsme provedli analýzy recenzí těchto knih v bulharském tisku (*24 часа, Демокрация, Дневник, Монитор, Стандарт, Труд, Капитал, Култура, Страница, Елиас Канети, Литературен клуб*) a v německojazyčném tisku (*Frankfurter Allgemeine Zeitung, Süddeutsche Zeitung, die tageszeitung, Die Welt a Neue Zürcher Zeitung, Der Spiegel*).

Analýzou jsme dospěli k názoru, že Ilija Trojanow je spisovatel, který bývá zařazován do vícera národních literatur. V Bulharsku je přijímán jako bulharský spisovatel píšící německy, někdy stavěný po boku takových velikánů jako je např. Ivan Vazov. Občas je také řazen do bulharské exilové literatury.

6 Použitá literatura²⁰⁵

6.1 Primární literatura

TROJANOW, Ilija. *Der Weltensammler*. Dtv : München. 2007.

TROJANOW, Ilija. *Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte*. Dtv : München. 2006.

TROJANOW, Ilija. *Die Welt ist groß und Rettung lauert überall*. Dtv : München. 1999.

TROJANOW, Ilija. *Hundezeiten. Heimkehr in ein fremdes Land*. Hanser : München. 1999.

ТРОЯНОВ, Илия. *Кучешки времена. Революцията мените - 1989*. Балкани : София. 2008.

ТРОЯНОВ, Илия. *Светът е голям и спасение дебне отвсякъде*. Народна култура : София. 1997.

ТРОЯНОВ, Илия. *Събирачът на светове*. Сиела : София. 2007.

6.2 Sekundární literatura

АСН. "Светът е голям" на опашка за Оскар. In: *Стандарт*. 21. 1. 2010.

<http://www.standartnews.com/news/details/id/56268/> z 26. 3. 2011.

АНДРЕЕВ, Александър. Популярност и граници. In: *Дневник*. 5. 1. 2005.

http://www.dnevnik.bg/analizi/2005/01/05/84048_populiarnost_i_granici/ z 26. 3. 2011.

АНГЕЛОВА, Пенка. „Другият“ път. In: ТРОЯНОВ, Илия. *Кучешки времена. Революцията мените 1989*. Балкани : София. 2008.

АРЕТОВ, Николай. *Българската емигрантска литература: поглед от дома*. In: *Словото*. <http://www.slovo.bg/showwork.php3?AuID=38&WorkID=16629&Level=1> z 25. 3. 2011.

ЦВЕТАНОВ, Петър. Илия Троянов, "Кучешки времена. Революцията мените -1989", превод: Пенка Ангелова, Сиела, 2008 г. In: *Капитал*. 14. 4. 2008.

http://www.capital.bg/light/revju/knigi/2008/04/14/484698_variacii_v_literaturnata_geometrii_a_na_murakami/ z 26. 3. 2010.

²⁰⁵ Řazena abecedně podle českého abecedního pořádku.

ЦВЕТАНОВ, Петър. Илия Троянов за фасадната демокрация, невидимата цензура, двойната амнезия и други демони от ново и най-ново време. In: *Литературен вестник*, XVIII, N 13, 9. – 15. 4. 2008.

ЧАЛЪКОВА, Вера. Хр. Мутафчиев: Плача, като гледам "Светът е голям..." In: *Труд*. 9. 3. 2010. <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=406630> z 26. 3. 2011.

ЧИВИКОВ, Жерминал. Нов глас в немската проза. In: *Култура*. Брой 47, 22. 11. 1996.

Далечното близко минало. In: *Дневник*. 10. 9. 2008.

http://www.dnevnik.bg/dnevnikplus/2008/09/10/548254_dalechnoto_blizko_minalo/?print=1 z 26. 3. 2011.

ДИМОВА, Ана. Илия Троянов: Светът е голям и спасение дебне отвсякъде. Народна култура, София, 1997. Превод Гергана Фъркова. In: *Елиас Канети*, брой 3, 2000.

DÖBLER, Katharina. Wieviel Hunde braucht der Mensch? Fremdes Land – drei Reisen nach Bulgarien. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 5. 8. 1999.

ГАБРОВСКА, Людмила. 5+5. НАЙ-ПРОДАВАНИ БЪЛГАРСКИ АВТОРИ ПО СВЕТА И ЧУЖДИ - У НАС. In: *Монитор*. 23. 5. 2009. <http://www.monitor.bg/article?id=199650> z 27. 3. 2011.

ГАБРОВСКА, Людмила. Илия Троянов, Писател: Въртим се в кръг. In: *Монитор*. 21. 3. 2008. <http://www.monitor.bg/article?id=151582> z 26. 3. 2011.

ГАБРОВСКА, Людмила. Илия Троянов събра копнежите си по света. In: *Монитор*. 31. 12. 2010. <http://www.monitor.bg/article?id=274300> z 26. 3. 2011.

ГАБРОВСКА, Людмила. Немски издатели наддават за български писатели. In: *Монитор*. 22. 10. 2008. <http://www.monitor.bg/article?id=174353> z 26. 3. 2011.

ГАБРОВСКА, Людмила. Номадът Илия Троянов: се връща за премиера. In: *Монитор*. 25. 2. 2009. <http://www.monitor.bg/article?id=189463> z 26. 3. 2011.

GAUS, Karl-Markus. Portwein gegen Wortschatz. Wie man Welten sammelt: Ilija Trojanows Abenteuerroman. In: *Süddeutsche Zeitung*. 18. 3. 2006.

GOHLIS, Tobias. Der Mann ohne Grenzen. In: *Die Zeit*. 16. 3. 2006.

GROß, Thomas. Allein gegen die Mafia. In: *die tageszeitung*. 25. 3. 1999.

ГРОЗДЕВ, Георги. *Мисленето е опасна дейност и сега* / Илия Троянов, "Кучешки времена. Революцията менте - 1989", С, изд. "Балкани", март, 2008 /.

<http://www.balkani.eu/index.php?b=names&bb=12042008170233> z 16. 4. 2011.

HABERKORN, Michaela. *Treibeis und Weltensammler*: Konzepte nomadischer Identität in den Romanen von Libuše Moníková und Ilija Trojanow. In: SCHMITZ, Helmut. *Von der*

- nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration.* Rodopi : Amsterdam – New York. 2009.
- HEERO, Aigi. Zwischen Ost und West: Orte in der deutschsprachigen transkulturellen Literatur. In: SCHMITZ, Helmut. *Von der nationalen zur internationalen Literatur. Transkulturelle deutschsprachige Literatur und Kultur im Zeitalter globaler Migration.* Rodopi : Amsterdam – New York. 2009.
- ИГОВ, Ангел. Кривото огледало като терапия. In: *Култура*, брой 17 (2500), 9. 5. 2008. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/14212> z 26. 3. 2011.
- ИГОВ, Ангел. Събирането на събирача. In: *Култура*. Брой 41 (2480), 30. 11. 2007. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/13558> z 26. 3. 2011.
- ИО. Schönes Deutsch. In: *Süddeutsche Zeitung*. 7. 10. 2004. <http://www.sueddeutsche.de/kultur/buchmesse-splitter-schoenes-deutsch-1.423729> z 26. 3. 2011.
- JANDL, Paul. Sensible Leser. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 24. 11. 2008. http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/aktuell/sensible_leser_1.1304639.html z 27. 3. 2011.
- JÜRGS, Michael. Das Böse hat einen Namen: Vattenfall. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 8. 4. 2011. <http://www.faz.net/s/Rub117C535CDF414415BB243B181B8B60AE/Doc~E8D8E56C2EFE24537A7D9DF66CEFE313F~ATpl~Ecommon~Scontent.html> z 10. 4. 2011.
- КИРОВА, Милена. Изненадата ни намира отвсякъде. In: *Култура*. Брой 8 (2017), 27. 2. 1998. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/490> z 26. 3. 2011.
- КИРОВА, Милена. Нашето минало и Чуждият-свой. In: *Култура*. Брой 16 (2499), 25. 4. 2008. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/14190> z 26. 3. 2011.
- KISSLER, Alexander. Hungerstreik. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 2. 11. 1999, č. 255. S. 50.
- KLÜH, Ekaterina. *Interkulturelle Identitäten im Spiegel der Migranteliteratur. Kulturelle Metamorphosen bei Ilija Trojanow und Rumjana Zacharieva.* Königshausen & Neumann : Würzburg. 2009.
- KÖRTE, Peter. Ilija Trojanow: „Der Weltensammler“. In: *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*. 5. 3. 2006. <http://www.faz.net/s/Rub7D547056E7F74D8ABD3F685341F4AC36/Doc~E658F1DF5440C4F7BA38D121003B1C7E7~ATpl~Ecommon~Scontent.html> z 27. 3. 2011.

КРАПАЧЕВА, Искра. Книгата "Номад на четири континента" тръгва на 9 март. In: *Стандарт*. 2. 3. 2009. <http://paper.standartnews.com/bg/article.php?article=268890> z 26. 3. 2011.

KUNISCH, Hans-Peter. Ich bin hier angekommen - und doch fremd. In: *Süddeutsche Zeitung*. 19. 9. 1996.

ЛИПЧЕВА-ПРАНДЖЕВА, Любка. Майчин или авторов – езикът като избор за литературна идентичност. In: *LiterNet*, 19. 9. 2006, № 9. <http://litenet.bg/publish4/lipcheva/majchin.htm> z 2. 2. 2011.

ЛИТОВА, Марияна. Зарове на BG табла тракнаха в Холивуд. In: *24 часа*. 21. 1. 2010. <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=351255> z 26. 3. 2011.

MAGOSCH, Thomas. *Lesereise Bulgarien. Das gebrauchte Zepter am goldenen Sandstrand*. Picos : Wien. 2009.

МАНУИЛОВ, Александър. Два пула плюс Илия Троянов. In: *Култура*. Брой 20 (2415), 26. 5. 2006. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/11837> z 26. 3. 2011.

МИНКОВ, Борис. *Илия Троянов. Фингираната [подправената] революция. (Ilija Trojanow. Die fingierte Revolution. München/Wien, Carl Hanser Verlag, 2006)* In: *Страница*. VIII, 2007, брой 3.

МИТРОВА, Виктория. Илия Троянов: Критикувам българи като Кристо, които се правят, че не са българи. In: *e-vestnik.bg*. 24. 3. 2008. <http://e-vestnik.bg/3567/> z 2. 2. 2011.

MORITZ, Rainer. Schöne Geschichten, gute Spiele. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 5. 9. 1996.

PLATH, Jörg. Das Leben aus der sozialistischen Wasserflasche. In: *Neue Zürcher Zeitung*. 12. 1. 2009. http://www.nzz.ch/nachrichten/kultur/aktuell/das_leben_aus_der_sozialistischen_wasserflasche_1.1681949.html z 15. 3. 2010.

РАЧЕВА, Бисерка. "Измерването на света" и бумът на немскоезичната книга. In: *LiterNet*, 15. 3. 2007, № 3 (88). http://litenet.bg/publish19/b_racheva/izmervaneto.htm z 17. 3. 2011

РАНГЕЛОВА, Анета. Илия Троянов. Вярвам в духовна автономност на човека. In: *Демокрация*, VIII, брой 316, 21. 11. 1997.

РФИ започва излъчването на европейската мрежа "ЕураНет". In: *Дневник*. 26. 3. 2008. http://www.dnevnik.bg/evropa/novini_ot_es/2008/03/26/476304_rfi_zapochva_izluchvaneto_na_evropeiskata_mreja_euranet/ z 26. 3. 2011.

RIEDL, Joachim. Wir und die anderen. In: *Die Zeit*. 31. 1. 2008. <http://www.zeit.de/2008/06/Integration> z 27. 3. 2011.

Setzt euch der Fremde aus! In: *Der Spiegel*. 12. 1. 2009.
<http://www.spiegel.de/reise/aktuell/0,1518,597060,00.html> z 27. 3. 2011.

SPIEGEL, Hubert. Welt im Würfelbecher. In: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 14. 12. 1996, č. 292. S. B5.

СТОИЛОВА, Мария. Изгуби се в своето, за да се намериш в чуждото. In: *Литературен клуб*. 10. 1. 2010. <http://www.litclub.com/library/kritika/mariastoilova/prisustvia2.htm> z 17. 4. 2011.

СТОЯНОВА, Оля. Библиотека. In: *Дневник*. 17. 3. 2008.
http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2008/03/17/472313_biblioteka/ z 26. 3. 2011.

СТОЯНОВА, Оля. Идва силна "Аполония". In: *Дневник*. 12. 8. 2007.
http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/12/367595_idva_silna_apoloniia/ z 26. 3. 2011.

СТОЯНОВА, Оля. Идва "Събирачът на светове". In: *Дневник*. 19. 8. 2007.
http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/19/369589_idva_subirachut_na_svetove/ z 26. 3. 2011.

СТОЯНОВА, Оля. Теория и практика на емигрантския живот. In: *Дневник*, 30. 8. 2007.
http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2007/08/30/372580_teorii_i_praktika_na_emigrantskiia_jivot/ z 24. 1. 2011

STRITTMATTER, Kai. Die Pekingente. In: *Süddeutsche Zeitung*. 28. 1. 2008.
<http://www.sueddeutsche.de/politik/trainieren-fuer-olympia-die-pekingente-1.257880> z 27. 3. 2011.

СВИЛЕНОВ, Атанас. Предимството да живееш в голям свят. In: *Демокрация*, VIII, брой 318, 23. 11. 1997. S. 8.

TROJANOW, Ilija. Die fingierte Revolution. Bulgarien, eine exemplarische Geschichte. Dtv : München. 2006.

ТРОЯНОВ, Илия. Двадесет сантиметра над стената In: *Литературен форум*, VI, N 23, 19. - 25. 6. 1996. S. 7.

TROJANOW, Ilija. Gefährliche Illusion. In: *die tageszeitung*. 7. 9. 2010.
<http://www.taz.de/1/debatte/kolumnen/artikel/1/gefaehrliche-illusion-1/> z 27. 3. 2011.

TROJANOW, Ilija. In *Afrika, Mythos und Alltag Ostafrikas*. Malik : München. 1993.

ТРОЯНОВ, Илия. Кучешки времена. Завръщане в една чужда страна. In: *ПРО & АНТИ*. XI, брой 36, 6. – 13. 9. 2001

TROJANOW, Ilija. *Moje Afrika. Mýty a všední realita*. Ikar : Praha. 2004.

Über den Chamissopreis. <http://www.bosch-stiftung.de/content/language1/html/14169.asp> ze 7. 1. 2011.

- ULLRICH, Bettina. Lesen und lesen lassen. In: *Die Welt*. 18. 11. 2010.
http://www.welt.de/print/welt_kompakt/vermishtes/article11014339/Lesen-und-lesen-lassen.html z 27. 3. 2011.
- ВАЧЕВА, Мила. Писателите ни най-търсени за четене вкъщи. In: *24 часа*. 3. 4. 2009.
- ВИДИНСКИ, Емануил А. С ориенталско желание за фабулиране. In: *Култура*. Брой 4 (2443), 1. 2. 2007. <http://www.kultura.bg/bg/article/view/12569> z 26. 3. 2011.
- ВЛАШКИ, Младен. *Илия Троянов*. Светът е голям и спасение дебне от жсякъде. Роман. 230 стр. Сиела 2007 г. In: *Страница*, VIII, 2007, N 4.
- Weltreise mit Tandem. In: *Spiegel*. 21. 10. 1996, č. 43. S. 253.
- WEIDERMANN, Volker. In acht Romanen um die Welt. In: *Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung*. 2. 4. 2006, č. 13. S. 26.
- WITTSTOCK, Uwe. Halbverdauter Schlaf. In: *Die Welt*. 25. 3. 2006.
http://www.welt.de/print-welt/article206206/Halbverdauter_Schlaf.html z 27. 3. 2011.
<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=34958> z 26. 3. 2011
<http://www.ilija-trojanow.de>
- У нас все още е нова идеята, че от качествено кино може да се печели. In: *Дневник*. 13. 11. 2003.
http://www.dnevnik.bg/razvlechenie/2003/11/13/60437_u_nas_vse_oshte_e_nova_ideiata_ch_e_ot_kachestveno_kino/ z 26. 3. 2011.

7 Příloha

Jedná se o předmluvu z Trojanowa debutu, cestopisu *Moje Afrika. Mýty a všední realita*. Z němčiny přeložil Václav Klumpar.

*Jak jsem poprvé poznal cizinu...*²⁰⁶

K cizině – tedy tomu, co většina z nás chápe jako prostor za hranicemi rodné země – jsem poprvé přičichl (doslova a do písmene) v jedněch starých kasárnách na území Itálie. Dříve tu sídlila americká armáda, která však objekt opustila, a italští úředníci jej postupně plnili emigranty žádajícími o politický azyl. Tedy – zpočátku možná opravdu plnili, později už spíš jen cpali, co to dalo. V několika třípatrových barácích vládly v téměř každé místnosti silně stísněné poměry. Lidí hodně, místa málo. My – totiž můj otec, moje matka a já – jsme se ocitli na jedné obzvlášť malé „cimře“ spolu s velkou cikánskou rodinou. Její příslušníky jsem v šesti letech ještě neuměl spočítat, ale bylo jich opravdu dost. Vzpomínám si, že kam jsem se podíval, tam někdo z nich seděl nebo ležel. Cikáni mluvili lámanou rumunštinou a my naši „městskou“ bulharštinou, takže si jistě dovedete představit výslednou situaci. Tmavé ženy pořád cosi vařily na otevřeném ohni, stěny byly hustě zaneseny sazemi a zbytky jídla, všude zápach až hrůza. Otec se s cikány každou chvíli hádal, matka propadala záchvatům pláče, a já vše prožíval s děsem a zároveň i úžasem odpovídající mému věku. Táborák přímo v ložnici – to tedy pro mne bylo něco úplně nového!

O několik měsíců později jsem se divil opět. Jednou ráno mě místo vrískání cikáňat probudil zpěv ptáků. Natáhnu vzduch – byl docela jiný, než jsem dosud znal. Pak se ozvalo zaklepání na dveře a do našeho až neuvěřitelně čistého pokoje vstoupil člověk černý ne jenom trochu, ale opravdu pořádně, a přinesl čaj. Nebyl to cikán, ale černoš – a my jsme už nebyli v italském lágru pro utečence, ale v luxusním hotelu Norfolk uprostřed keňského hlavního města Nairobi, kde již dávno před námi nocovaly takové osobnosti, jako britská královna Alžběta II. nebo americký spisovatel Ernest Hemingway. Když mi matka po snídani vysvětlila, že Angličani pijí čaj s cukrem a mlékem a ne jako my s citronem, vyrazil jsem na průzkum nádvoří, kde stál starý těžký kočár z koloniálního období a hned vedle prostorná

²⁰⁶ TROJANOW, Ilija. *Moje Afrika. Mýty a všední realita*. Ikar : Praha. 2004. S. 6.

voliéra, v níž bez přestání cvrlikali nejrůznější exotičtí opeřenci. Tady, ze všech čtyř stran obklopen budovami hotelu, jsem si připadal jako uvnitř vozové hradby, spolehlivě chráněn před všemi hluky a pachy života „venku“, v ulicích africké metropole. Na pohodlný a privilegovaný způsob existence jsem si samozřejmě zvykl docela rychle a bez problémů.

Za nějaký čas jsme se přestěhovali do příjemného domu se zahradou a koupili si psa, aby tabulka na bráně – *Mbwa kali* (Pozor, pes) – působila věrohodně. Otec mi často vyprávěl o své práci, o svém poslíčkovi jménem Benson a o šéfovi, který se jmenoval Hedges. Má dětská představa, že ti dva spolu přes poledne sedí v družné pohodě a pokuřují cigarety příslušné značky, mu byla pochopitelně k smíchu. Dozvěděl jsem se také o dalším otcově kolegovi, kterému táta říkal „Fofa“; ve skutečnosti se hamižný mužík jmenoval Vogt. Byl prý schopen donekonečna upomínat dlužníky třeba i o deset centů. Tu částku si dobře vybavuji, neboť deset centů tenkrát v Keni znamenalo asi tak půlku banánu, přičemž za celý banán by v Evropě byla jedna malá žvýkačka. Právě tehle „desetník“ Fofa jednou přemluvil moje rodiče k výletu do severní, odlehlejší části země. Dojeli jsme až do Isiola k závoře, která odděluje takzvanou „bezpečnou“ Keňu od divočiny *Severního distriktu*. Přišel k nám starší černoch v uniformě, pod paží s obrovskou knihou, jejíž stránky byly nejen hustě popsány jmény všech cestujících na sever, ale i dodatečně „přizdobeny“ letitým prachem ze silnice a zaschlým potem strážných. Když zapsal, co měl, zvedl muž velmi pomalu, rozvážně, až jakoby smutně závoru, a my vjeli do krajiny, kterou předtím ještě nikdo z nás nespatřil.

Sotva jsme si stačili všimnout, že terén kolem vyježděné cesty je nějak podezřele kamenitý, praskla nám pneumatika. Zvednout auto a postižené kolo vyměnit sice pro mého technicky zdatného otce nebylo nic těžkého, ale stejně jsme měli z další jízdy trochu strach. Vlevo kameny, vpravo kameny, za námi i před námi jakbysmet – a naše dva křiklavě žluté fordův escorty uprostřed nevábné pustiny odkázány jen samy na sebe. Tak jsem si uložil do paměti svůj první dojem z cestování volnou přírodou východní rovníkové Afriky, kterému se obvykle říká *safari*.

V nedozírné krajině bez vesnic a lidí bylo pro nás téměř povinností zastavit, když jsme u okraje cesty uviděli vyzáblého černého chlapíka oblečeného jen do bederní roušky, jak na nás mává a chce nejspíš svézt. Nastoupil do našeho vozu dozadu vedle mě a tak trochu nejistě spočinul na polstrovaném sedadle. Vyměnili jsme si kradmé pohledy. V okamžiku byla kabina plná nám dosud neznámého a velmi pronikavého pachu, který se v první chvíli zdál

takřka nesnesitelný. Matce se z toho udělalo špatně a já se přitiskl co nejbliž k oknu, omezuje nádechy pouze na nezbytné minimum. Skla jsme stáhnout nemohli, protože přímo před námi mocně vířilo prach auto „desetníkového Fofa“. A tak jsme si raději zvykli na osobní aroma našeho kočovného „stopaře“.

Asi za hodinu jsme zastavili znovu – tentokrát u porouchaného peugeotu 404. Jeho pasažéři, příbuzní jakéhosi amerického kněze, nás úpěnlivě prosili, abychom je vzali s sebou na nedalekou misi. Tam prý je mechanik s traktorem, který jim pomůže. V autech jsme ale neměli dost místa pro všechny. Pamatuji se na tu chvíli, jako by to bylo včera. Dospělí stáli v hloučku uprostřed cesty mezi vozy a nervózně se radili. Opět: vlevo kameny, vpravo kameny, za námi kameny, před námi totéž – a nikomu z Američanů se nechtělo zůstat na místě a počkat. Černoch mlčky seděl v našem autě. Vtom „desetníkový Fofa“ křikl – i pro mě v té době již dostatečně srozumitelnou angličtinou – na rodiče: „Vyhod'te toho negra! Ať si táhne, kam chce!“

Když jsme pak za několik let nato z Afriky poprvé zamířili zpět do Evropy – přistáli jsme tehdy v Athénách, shodou okolností v kolébce naší vyspělé „bílé“ civilizace, zasáhl mě znovu onen silný údiv, neboť za okénkem letadla jsem na řecké půdě spatřil scénu přinejmenším překvapivou. „Mami, tady pracují dokonce i běloši,“ vylétlo ze mě při pohledu na letištní mechaniky. To jsem ještě netušil, že zanedlouho v athénských ulicích uvidím také bílé nosiče, stavební dělníky, dlaždiče a popeláře. A tak jsem byl vlastně zase v úplně novém, cizím prostředí...